

II. ULUSAL MANTIK SEMPOZYUMU

MUĞLA SITKI KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ

BİLDİRİ
ÖZETLERİ
KITABI

21-22 MAYIS 2026

MANTIK
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

II. ULUSAL MANTIK SEMPOZYUMU

21-22 Mayıs 2026

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

DÜZENLEYEN KURUMLAR

Mantık Araştırmaları Derneği

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

KURULLAR

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ELGİN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Dinçer ÇEVİK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Vedat KAMER (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil ÇETRES (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Muhammed DENİZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Zeynep ÖZTÜRK (Kırklareli Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Mehmet ULUPINAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Arş. Gör. Çağla ÖZCAN (İstanbul Üniversitesi)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Hasan Bülent GÖZKÂN (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahbube Nazlı İNÖNÜ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel YÜKSEL (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali SARI (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgüç GÜVEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖZTURAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

İçindekiler

Gerçekçi Mekanistik Yorumlanabilirlik İçin Temeller: Mucize Yok Argümanı'nın Yapay Zekâya Uygulanması.....	8
Aran Arslan	8
Latince Mantıkî Kıyas Üzerine Modern Yorumlar.....	9
Aytekin Özel & Firdevs Seyna Yıldırım	9
Aristoteles'in Tasım Anlayışı ve Doğal Tümdengelim Sistemi: Corcoran-Smiley Yorumundan Günümüze Uzanan Bir Çizgi	11
Aytekin Özel & Muhammed Emin Pilgir	11
Mantıksallık Ölçütü Problemi: Tarski-Sher Tezi	13
Buket Deniz	13
Özyineleme Probleminin Özü	15
Cem Bozşahin.....	15
Büyük Dil Modelleri Gerçekten Akıl Yürütüyor mu? Mantıksal Çıkarım ve Simülasyon Ayrımı.....	16
Ceyda Saliha Şener	16
Sessizliğin Ontolojisi: Boş Küme, Sıfır ve Yapısal Eksiklik Üzerinden Anlamın Kuruluşu	17
Diler Ezgi Tarhan	17
Çağdaş Mantık Felsefesinde Üstmantık Sorunu	18
Ebubekir Muhammed Deniz.....	18
Nesne-Mekân İkiliği Bağlamında Dilsel Nesnenin Transandantal Zemini	19
Emine Aslan.....	19
Moore Paradoksu Bağlamında Tanrı İnancı Üzerine Mantıksal Bir İnceleme	21
Emine Göçer	21
Ockhamlı William'ın Nominalizminde Dil ve Dünya İlişkisi: Suppositio Üzerine Bir İnceleme.....	23
Filiz Didem Çoban Sarı	23
Reichenbach'ın Kantçı Sentetik A Priori Fikrine Yönelik Eleştirileri	24
Hasan Remzi Eker	24
Antik Çağ ve Orta Çağ Aristotelesçi Mantık Metinlerinde Epistemolojinin Disipliner Sınırları	26
Hatice Göktaş	26
Havada Asılı Gerekçeler: Hubert Dreyfus ve Büyük Dil Modellerinin Bedensiz Zekâsı	27
İbrahim Dalar	27

Yapay Zekânın Aynasında İnsan	28
İbrahim Deniz & Engin Abat.....	28
Mantık Nasıl Görüldü, Nasıl Görebiliriz?	29
Kamil Berk Mendi	29
Klasik Mantıkta Önergeler Arası İlişkilerin Âdâbü'l-Bahs ve Cedel Teorisindeki İzdüşümleri	31
Mehmet Dalli & Ömer Yıldız	31
Doğa Yasalarının Mantıksal Yapısı.....	32
Mehmet Elgin.....	32
Mantığın Doğallaştırılması ve Bilişsel Bilimler: Fenomenolojik Bir Eleştiri	34
Mehmet Esendemir	34
Frege ve Dolaylı Söylem: Epistemik Bir İtiraz	35
Mehmet Mirioğlu	35
Komple Teorilerine Dair Epistemik Bir Değerlendirme	37
Melis Kaynar Karabey	37
İslam Düşüncesindeki “Mantık İlminin Konusu” Tartışmalarını Sahnenin Değişimi Kuramı Bağlamında Değerlendirmek	39
Muhammet Maşuk Aktaş	39
Mantık ve İlişkisellik	40
Muhammet Nasih Ece	40
Arapça Mantık Üzerinden Karşıtlık Karesini Yeniden Okumak: Fârâbî Örneği	42
Müşerref Ardic & Büşra Yılmaz.....	42
Eşeyssel Seçim Açıklamalarında Cinsiyet Yanlılığının Mantıksal Temelleri: Eksik Belirlenim ve Teori Seçimi.....	44
Nefise Barak	44
Nicolaus Cusanus’ta Matematiksel Analoji ve Coincidentia Oppositorum: Çokgen– Çember Modeli Üzerinden Mantığın Sınırı	46
Nuri Çiçek.....	46
Belirsizliğin Mantıksal Temelleri.....	48
Oğuz Akçelik	48
ZFC ve NBG’de Ontoloji ile Mantık Arasındaki Diyalojik Etkileşim ve Matematiksel Notasyonda Temsil.....	49
Osman Gazi Birgül.....	49
Doğruluğa Dönüş: Semantik Analizin Kapatma Kriteri Üzerine	50
Ömer Osman Sarı.....	50
Aristoteles Öncesi Filozoflarda Mantığın Kullanılışı.....	51

Özgüç Güven	51
<i>Bir Çıkarım Türünün Kimlik Bunalımı: Peirce'ten Aizawa'ya Geriçıkırım</i>	<i>53</i>
Ramazan Atıl Karabey	53
<i>Mantık Seçiminin Quine'in Vazgeçilmezlik Argümanına Etkisi.....</i>	<i>55</i>
Recep Demir	55
<i>Geleneksel Mantığın Formelleştirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme.....</i>	<i>57</i>
Samet Büyükkada	57
<i>Kırmızının Müphemliği</i>	<i>58</i>
Sümevra Yılmaz Eker.....	58
<i>Quine'in Özcülük Eleştirisinin Sınırları</i>	<i>59</i>
Sümevye Gürsul.....	59
<i>Aristoteles Mantığının Ontolojik Temelleri: Modern Biçimselciliğin Ötesinde Kıyas ve Burhan.....</i>	<i>61</i>
Şeyma Nur Tan.....	61
<i>Différance'in Türkçe'de Karşılanamazlığı Üzerine Bir Deneme Olarak "Anoloji" ...</i>	<i>63</i>
Tuğba Yazıcı.....	63
<i>Klâsik Türk Şiirinde Mantık</i>	<i>64</i>
Tuğçe Yaşa Toprak	64
<i>Geriçıkırımın Transandantal Temeli: Kant'ın Yansımali Yargı Yetisinden Hareketle Bir Değerlendirme</i>	<i>65</i>
Ümit Taştan	65
<i>Akılyürütme İlüzyonu</i>	<i>67</i>
Vedat Kamer	67
<i>Poincaré'de Görü: Geometrik Bilginin A Priori Koşulu</i>	<i>69</i>
Zeynep Öztürk	69
<i>Bonjour'un Bağdaşımcılığında Mantıksal Tutarlılığın Yeri.....</i>	<i>70</i>
Zeynep Vuslat Yekdanek	70

Gerçekçi Mekanistik Yorumlanabilirlik İçin Temeller: Mucize Yok Argümanı'nın Yapay Zekâya Uygulanması

Aran Arslan

Boğaziçi Üniversitesi

ararslan@gmail.com

Özet:

Mekanistik yorumlanabilirlik, sinir ağlarını, modelin hesaplamalı yapısı içinde—örneğin "parantez eşleştirme devreleri" ya da "kedi kavramını" temsil eden nöron kümeleri gibi—belirli, nedensel etkinliğe sahip varlıkları tanımlayarak, insanın anlayabileceği açıklamalara tersine mühendislik yöntemleriyle dönüştürmeyi amaçlar. Bu uygulama temel bir felsefi soruyu gündeme getirir: Tanımlanan bu varlıklar, modelin mimarisinin gerçek bileşenleri midir, yoksa sadece kullanışlı kurgular mı? Bu soru, bilimsel gerçekçilik için geleneksel bilimlerdekinden farklı yeni zorluklar ortaya koymaktadır. Örneğin Mucize Yok Argümanı (MYA), bu alanda iki engel nedeniyle zorlanır: yapay zekâ temsillerinin dilsel olmayan doğası (Doğruluk Taşıyıcıları Sorunu) ve sinir ağlarının gerçekten temsil edip edemeyeceğine dair sorular (Temsil Sorunu). Bu makale, MYA'nın yapay zekâya sağlam bir uygulamasını sunarak bu varlıklara yönelik gerçekçi bir duruşu savunmaktadır. Mekanistik yorumlanabilirliğin öngörücü ve müdahaleci başarısının, tanımladığı özellikler gibi temel temsiller birimler ve bu birimlerini birbirine bağlayan devreler eğer gerçek değillerse varlıklarının mucizevi olacağını ileri sürüyoruz. Bu argümanı sağlamlaştırmak için, "Önermesel Özdeşlik Dogması"nı sorgulayarak Doğruluk Taşıyıcıları Sorunu'nu çözüyoruz ve Temsil Sorunu'nu işlevselleştirilebilir, doğalcı temsil kuramlarıyla ele alıyoruz. Bu felsefi temel, mekanistik yorumlanabilirliği yalnızca bir mühendislik aracı olarak değil, yapay zekâ sistemlerine dair yaklaşık olarak doğru açıklamalar üreten gerçek bir bilimsel girişim olarak ele almak için güçlü epistemik gerekçeler sağlamaktadır.

Latince Mantıkî Kıyas Üzerine Modern Yorumlar

Aytekin Özel & Firdevs Seyna Yıldırım

Bursa Uludağ Üniversitesi & Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

firdevsyildirim@hotmail.com

Özet:

19. yüzyılda felsefe dünyasına, mantığın Aristoteles'ten itibaren tek bir adım dahî ileri gitmediği inancı hakimdi. Bu inancın kaynağı, Immanuel Kant'ın (ö. 1804) Saf Aklın Eleştirisi'nin önsözündeki meşhur ifadeleridir. Kant'ın bu etkisiyle Skolastik dönem mantığı, durağan, dilsel analizlerle dolu ve özgün olmayan bir çaba olarak görülmüştür. 20. yüzyıla gelindiğinde Prantl'ın bu iddiası eleştirilerek çeşitli çalışmalarla çürütülmüştür. Twardowski tarafından kurulan Polonya Mantık Okulu, 20. yüzyılın başlarında Lukasiewicz rehberliğinde mantık okumalarına başlar ve ortaçağ mantığının yeniden değerlendirilmesi gerektiği savunulur. Lukasiewicz, Prantl'ın çalışmasının özellikle mantıksal problemlerin tasviri bakımından değer taşımadığını, mantık tarihinin sembolik mantığa hakim biri tarafından yeniden yazılması gerektiğini ifade eder. Lukasiewicz'in takipçileri Salamucha (ö. 1944), Drewnowski (ö. 1978) ve Bocheński (ö.1995) 1930'larda bir araya gelerek Krakow Çevresi'ni oluşturmuş ve modern formel-matematiksel mantığın yöntemlerini, felsefi-teolojik problemlere uygulamaya çalışmışlardır. Katolik teolojisiyle sembolik mantığı sentezlemeyi hedefleyen bu çevre, Latince kıyasları yeniden yorumlamıştır. Salamucha'nın Aquinas'ın (ö. 1274) ex motu argümanını sembolik dilde yeniden kurgulaması ve Bocheński'nin formel mantık tarihine dair eserindeki analizleriyle skolastik mantığın aslında formel bir sistem olduğunu ispatlaması bu yorumlara örnek olarak verilebilir. Salamucha'nın bahsi geçen eserin mantıkî kıyas teorisinin sembolleştirilme çalışmalarının ilk örneği olması bakımından önem arz etmektedir.

Ortaçağ Latince mantık metinlerine dair salt filolojik çalışmalar da yapılmıştır. Plantl'dan farklı olarak Boehner (ö. 1955) ve Moody (ö. 1975), eleştirel edisyonla felsefi tahlili birleştirerek bu değerlendirmeyi tersine çevirmişlerdir. Boehner, 1945 yılında Ockham'ın bir mantık eserinin titiz bir tahkikini yayımlar. Medieval Logic isimli eserinde ise ortaçağ mantığını, gelişim çizgisi içinde, düşünürler üzerinden felsefi bir olgu olarak ele alır. Bu kitabın ön sözünde tek başına skolastik mantık tarihinin bile, Aristoteles'in mantığının ne kadar ötesine geçildiğine dair fazlasıyla kanıt sunacağını ifade eder. Moody ortaçağ mantıkçılarının geliştirdiği suppositio ve consequentia kavramları üzerinden direkt tercümelerin de yer aldığı bir çalışma yapar. Böylece Boehner ve Moody ikilisi, Lukasiewicz rehberliğindeki Polonya mantık okulunun teorik olarak başlattığı çalışmaları filolojik temellere oturtmuştur. Benzer metin kritiği ve felsefi analizlerini Geach, Kenny, Rijk, Pinborg, Kretzmann gibi isimler devam ettirmiştir. Kneale ikilisi Aristoteles öncesi dönemden başlayarak mantığın matematikselleştirilmesi hikayesini çağdaş tartışmaları da kuşatacak bir şekilde ele alır. Latin antikitesinin son ismi olarak Boethius'u zikrederek bireysel yorumlardan ziyade eserler üzerinden objektif bir mantık tarihi anlatısı oluşturmaya çalışmıştır.

Çağdaş dönemde Paul Thom, Medieval Modal Systems isimli eserinde bazı Latince ve Arapça modal kıyasla ilgili çalışmaları formel analizlerle ve sembolleştirmeler kullanarak ele alır. Ele aldığı her metin için sembolik bir algoritma kullanarak ispat yapar. Klima, Read, Dutilh Novaes günümüzde bu alanda akademik çalışmalarına devam eden araştırmacılarıdır. Türkiye

akademisindeki Latince mantık çalışmaları düşünüldüğünde Nazlı İnönü'nün ortaçağ mantık tarihine ilişkin kitabı ve Latince mantığın temel kavramlarından olan proprietates terminorum ile consequentia kuramı üzerine araştırmaları akla gelir. Bunlar, sembolik yorumlamadan ziyade felsefi tahlil çalışmalarıdır. Yine de bu durum İnönü özelinde Türk akademisinin bu uluslararası tartışmayla teknik düzeyde ilişki kurma kapasitesini göstermektedir. Öte yandan Ortaçağ'daki Arapça ve Latince mantık geleneklerinin felsefi, sembolik ve formel yönlerinin incelendiği Ortaçağ'da Mantık El Kitabı adlı çeviri eser de Türkiye'de Latince mantığın tanınmasına yönelik ilk çeviri çalışması olarak görülebilir. Eser, Latince mantığın modern mantık (ya da mantıklar) bakımından yorumlanmasının imkanını mantık okur ve çalışanlarına sunmaktadır. Hem formel hem de tarihsel boyutları barındıran bu kavramlar üzerinden yürütülecek yeni çalışmalar, iki yorumlama hattı arasındaki köprüyü genişletme potansiyeli taşımaktadır.

Aristoteles'in Tasım Anlayışı ve Doğal Tümdengelim Sistemi: Corcoran-Smiley Yorumundan Günümüze Uzanan Bir Çizgi

Aytekin Özel & Muhammed Emin Pilgir

Bursa Uludağ Üniversitesi & Selçuk Üniversitesi

m.eminpilgir@gmail.com

Özet:

Aristoteles'in mantığının modern biçimsel araçlarla yeniden yapılandırılması, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren kesintisiz bir tartışma sürecine sahne olmuştur. Bu süreç, tek bir yorumun yerleşmesiyle kapanmamış; aksine her yeni katkı, önceki yapılandırmanın teknik ya da kavramsal sınırlarını açığa çıkararak araştırma gündemini genişletmiştir. Bildiri, bu birikimli tartışmayı beş temel çalışma üzerinden izlemekte ve söz konusu sürecin iç mantığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tartışmanın ilk büyük kırılma noktası, Łukasiewicz'in aksiyomatik yorumuna yönelik eleştiriyiyle başlar. Aristoteles'in tasım (mantıkî kıyas) teorisini koşullu bir önerme olarak okuyan ve Barbara ile Celarent'i aksiyom konumuna yerleştiren bu yoruma karşı Smiley ve Corcoran, bağımsız biçimde olmakla birlikte paralel bir cephe açmıştır. Smiley, Frege'nin önerme ile iddia (assertion) arasındaki ayırımına dayanarak tasımın bir ispat-dizisi olarak anlaşılması gerektiğini savunmuş; antilojizm kavramı ve zincir ilkesi aracılığıyla sistemi hem sözdizimsel hem semantik açıdan tam bir yapıya oturtmuştur. Corcoran ise daha kapsamlı bir matematiksel model kurarak Aristoteles'in mantığını dil, semantik ve tümdengelim sistemi olmak üzere üç bileşene ayırmış; her kural uygulamasının bir birinci şekil tasım işlevi gördüğü, başka hiçbir mantığa dayanmayan özerk bir sistem ortaya koymuştur. İki yaklaşım birbirini tamamlamakla birlikte aynı değildir: Smiley sistemin felsefi çerçevesini, Corcoran ise matematiksel iskeletini inşa etmiştir. Bu iki katkı birlikte Aristoteles'i aksiyomatik bir bilimin kurucusu olmaktan çıkarıp doğal tümdengelim gerçeği anlamda mimarı olarak yeniden konumlandırmıştır.

Ne var ki bu dönüşüm, yeni bir soruyu beraberinde getirmiştir: Barbara ve Celarent'in bu sistemdeki statüsü tam olarak nedir? Corcoran, bunları doğal tümdengelim kuralları olarak ele almış; Martin ise bu tercihin zorunlu olmadığını göstermiştir. Martin'in müdahalesi salt teknik bir düzeltme değildir; gelenek içinde Barbara ve Celarent'e atfedilen ayrıcalıklı konumun, Corcoran'ın yeniden yorumu benimsenmeksizin de korunabileceğini ortaya koyması bakımından yorumsal bir revizyondur. Buna göre söz konusu iki tasım bir kural olmaksızın temel tümdengelim olarak işlev görebilmekte; bu iki yaklaşım yapıcı denklik anlamında birbirine eşdeğer kalmaktadır. Martin aynı zamanda Henkin-tipi doyumluk yöntemiyle daha doğrudan bir tamlik kanıtı sunarak tasım mantığının metalojisini modern doğal tümdengelim kuramının ana akımıyla ilişkilendirir.

Süreç buradan çok farklı ama daha derin bir soruya doğru açılır: önceki yapılandırmaların dayandığı biçimsel dil, Aristoteles'in gerçekte hangi mantığı kurduğunu görmemizi engelliyor mu? Raab, bu soruya QUARCAR adlı bir alt sistem geliştirerek yanıt arar. Klasik sembolik mantığın birinci dereceden değişkenlerine ve ikili bağlaçlarına ihtiyaç duymayan bu çerçevede, Aristoteles'in kendi kanıtları kelimesi kelimesine biçimsel türevlere dönüşebilmektedir. Raab böylece, Corcoran-Martin çizgisinin teknik kazanımlarını terk etmeksizin, Aristoteles'in mantığını onun kendi terim mantığının kavramsal çerçevesiyle yeniden inşa etmeyi hedefler.

Ancak biçimsel yeniden yapılandırmaların metnin kendisinden kaçınılmaz olarak uzaklaştığı bir noktada Read farklı bir yöntemle müdahale eder. Aristoteles'in metnine ve orta çağ yorumlarına geri dönen Read, tartışmanın temel eksenlerini yeniden çizer. Tasımın gerçek doğasını yani sonucun değil yalnızca öncüller çiftinin oluşturduğu yapıyı; geçerliliğin temsili değil yorumsal semantiğe dayandığını, dolayısıyla karşıörnek yokluğu üzerine kurulduğunu; ekthesis (ecthesis) yönteminin yalnızca bir ispat tekniği değil tasım teorisinin ayrılmaz bir bileşeni olduğunu ve varlıksal içerim nicelik ile değil nitelik ile ilişkilendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu okuma hem Smiley ile Corcoran'ın kurduğu çerçevenin neyi yakaladığını hem de Raab'ın dil tercihinin neyi çözüp neyi çözemediğini aynı anda görünür kılmaktadır.

Bildiri, bu beş çalışmayı bütünlüklü bir perspektiften ele alarak Aristoteles'in tasım teorisinin yalnızca tarihsel bir nesne olmadığını; geçerliliğin temeli, temel tümdengelim kavramı ve biçimsel dilin metne uygunluğu gibi güncel sorular için bugün de verimli bir araştırma kaynağı olmayı sürdürdüğünü savunmaktadır.

Elinizdeki özet, 2025 yılı 1. döneminde TÜBİTAK “1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı” kapsamında desteklenen 125K807 numaralı ve “Yeni Mantıkî Kıyas Teorilerinin Tarihi Zemininde Formel Bir İnşa” başlıklı projenin bir çıktısı olarak hazırlanmıştır. Bu yönüyle TÜBİTAK’a ve sempozyum programını düzenleyen kuruluş ve ekibine teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Mantıksallık Ölçütü Problemi: Tarski-Sher Tezi

Buket Deniz

İstanbul Üniversitesi

buketdeniz@ogr.iu.edu.tr

Özet:

Mantığın ne üzerine olduğu ve onu diğer disiplinlerden ayıran şeyin ne olduğu, genellikle mantıksal geçerlilik (logical validity) ve mantıksallık ölçütü (criterion of logicity) kavramları etrafında şekillenir. En genel anlamda mantık, mantıksal olarak neyin neyden çıktığını inceleyen disiplin olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla mantık, geçerlilik bilimi olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda bir argümanın geçerli olması, öncüller doğruysa zorunlu olarak sonucun da doğru olması başka deyişle doğruluğun öncüllerden sonuca kadar korunması anlamına gelir. Söz konusu doğruluğun korunması her çıkarımda aynı biçimde sağlanmaz. Kimi çıkarımlar doğruluğunu mantıksal biçimlerinden değil, terimlerin anlamlarından ya da metafizik zorunluluklarından alırlar. Bu bakımdan mantıksal geçerlilik daha güçlü ve katı bir ölçüt gerektirir.

Bu bildiride ele alınacak görüş, mantıksal geçerliliğin içerikten bağımsız olması gerektiğini ileri süren görüştür. Bu görüşe göre bir argüman mantıksal olarak geçerliyse, onun geçerliliği içerikte geçen özel terimlerin anlamına bağlı olmamalıdır. Mantıksal sabitler olan “ve”, “veya”, “değil”, “eğer...ise...”, “her” ve “vardır” gibi ifadeler sabit tutulduğunda, argümandaki diğer terimlerin nasıl yorumlandığını değiştirmek geçerliliği etkilememelidir. Başka deyişle bir argüman öncüllerden sonuca doğruluğunu aktarıyorsa, bunu içerikteki sözcüklerin anlamı değişse bile yapmaya devam etmelidir. Bu da mantıksal geçerliliğin içerikten değil, argümanın biçiminden kaynaklandığı anlamına gelir. Bu durum mantığı, mantıksal biçim üzerinden anlamayı olanaklı kılar. Mantıksal ifadeler (logical expressions), bir argümanın formunu belirler ve bu form da onun mantıksal geçerliliğini temellendirir. Böylece argümanların geçerliliği, onların taşıdığı içerikten değil, mantıksal ifadelerin belirlediği biçimden kaynaklanır. Bu anlayış mantıksal olan ve mantıksal olmayanı ayırt edebilmek için bir mantıksallık ölçütü kavramını gerektirir.

Bu bağlamda Alfred Tarski'ye göre mantıksal olanın ayırt edici özelliği, belirli dönüşümler altında değişmeden kalmasıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse mantıksal ifadeler, içinde bulundukları kümenin elemanları nasıl yeniden düzenlenirse düzenlensin doğruluk değerlerini korurlar. Tarski bu görüşünü permütasyon değişmezliği (permutation invariance) olarak ifade eder. Bu ölçüte göre bir kavram ya da ifade, içindeki nesnelerin yerlerini nasıl değiştirirsek değiştirelim aynı kalıyorsa eş deyişle tüm permütasyonlar altında değişmeden kalıyorsa, o kavram mantıksaldır. Başka bir deyişle, mantıksal kavramlar belirli nesnelere bağlı değildir. Hangi nesne hangi adla anılırsa anılsın doğruluk değerleri değişmez. Mantıksal olan şey, nesnelere değil yalnızca yapıya duyarlıdır. Kısacası mantıksal ifadeler, evrendeki nesneleri yeniden adlandırdığımızda ya da yerlerini değiştirdiğimizde anlamı bozulmayan, en genel ve içerikten bağımsız ifadelerdir.

Tarski'nin yaklaşımı daha sonra günümüzde Tarski'nin yaklaşımının önde gelen savunucularından biri olan Glia Sher tarafından daha kapsamlı olacak bir biçimde geliştirilmiştir. Sher'in geliştirdiği bu görüş izomorfizm değişmezliği (isomorphism invariance)

olarak adlandırılır. Buna göre mantıksal özellikler yalnızca belirli bir nesne kümesi içinde değil farklı nesne kümeleri arasında kurulan tüm bire bir karşılıklarda korunur. Bu yaklaşımla mantıksal olan, değişmezliğin en yüksek derecesiyle işaret edilmiş olur. Bazı özellikler belirli dönüşümler altında korunurken mantıksal özellikler ise tüm dönüşümler altında korunur. Böylece mantıksal özellikler olanaklı olan en genel ve en soyut ilişkileri inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkar. Sher'in son haline getirdiği bu görüş mantık literatüründe Tarski-Sher tezi olarak adlandırılır. Bu teze göre mantıksallık tanımı şöyledir: Bir özellik ancak ve ancak tüm izomorfizmler altında değişmezse mantıksaldır. Bu çerçevede mantık, içerikten bağımsız yalnızca biçime dayalı bir disiplin olarak ele alınır. Mantıksal geçerlilik ise belirli nesnelere ya da anlamlara değil bu değişmez sabit yapısal özelliklere dayandırılır. Bu bildiri, mantıksal geçerliliğin içerikten bağımsızlığını temele alarak, mantıksallık ölçütünün nasıl temellendirildiğini ve bu çerçevede Tarski–Sher tezinin önemini ve teze getirilen eleştirileri incelemeyi amaçlamaktadır.

Özyineleme Probleminin Özü

Cem Bozsahin

Boğaziçi Üniversitesi

cem.bozsahin@gmail.com

Özet:

Özyineleme (İng. recursion), bir matematiksel fonksiyonun tanımının içinde kendisine gönderim yapması, bunu ismini kullanarak yapmasıdır; (1), (3) ve (5)'te örnekleri verilmiştir. (2), (4) ve (6) aynı fonksiyonların özyinelemesiz tanımıdır.

1. $F1 = \lambda n. \text{if } n == 0 \text{ then } 1 \text{ else } (n \times (F1 (n - 1)))$ $n \in \mathbb{N}$ faktöryel hesabı
2. $F1 = n! = \lambda n. 1 \times \dots \times n$ $0! = 1$
3. $F2 (Y = \{a\} \cup X) = 1 + F2 (X)$ $F2 (\emptyset) = 0$ sonlu küme boyu
4. $F2 (Y) = |Y|$
5. $F3 = \lambda n. \text{if } n < 2 \text{ then } 1 \text{ else } (F3 (n - 1) + F3 (n - 2))$ Fibonacci serisi
6. $F3 = (\phi^n - \psi^n) / \sqrt{5}$ $\phi = (1 + \sqrt{5})/2$, $\psi = (1 - \sqrt{5})/2$

Özyineleme problemi, bu özelliğin biçimsel bir problemi mi yoksa anlamsal bir problemi mi çözdüğü sorusuyla ilgilenir. Örneğin dilbilimde, özyinelemenin özünde biçimsel bir problem olduğu iddiaları vardır (Hauser, Chomsky and Fitch 2002; Berwick and Chomsky 2016). Dolayısıyla özyinelemenin mantıksal özünün ne olduğuna karar verebilmek ampirik açıdan da önemlidir.

Tezimiz, özyinelemenin bir anlam olgusu olduğudur. Yöntem olarak lambda matematiği kullanarak bunu ortaya koyacağız. Özetleyeceğimiz analiz, her tür özyinelemenin (isimli, isimsiz, tekli, çoklu) isim gerektirmeyen lambda matematiği açılımının, anlamsal bir problemin çözümünün yan ürünü olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla özyineleme problemi öz olarak biçimsel bir problem değildir, ama doğal olarak biçimsel tezahürleri de vardır.

Özyinelemeli tanımlarda kullanılan basit yöntemle tekli özyineleme, daha karmaşık olana da çoklu özyineleme diyebiliriz. İlkinin basit addedilmesinin nedeni, bu tür tanımların bir döngüyle de, yani özyinelemesiz de yazılabilesinin kolayca görülebilesidir, $F1$ (1-2) ve $F2$ (3-4) örneklerinde olduğu gibi. 'Karmaşık' nitelmesi ise bazı tanımlarda bunun o kadar kolay görülememesinden kaynaklanır; son örnekte olduğu gibi ($F3$; (5-6)).

Buradaki temel mantıksal soru şudur: Bu iki yöntem (tekli ve çoklu özyineleme) matematik açısından gerçekten farklı mıdır? Felsefi soru da şudur: Özyineleme hangi problemi çözmektedir? Bu problem biçimsel midir anlamsal mı? Analizimiz, özyinelemenin sabit nokta yapıları üzerinden anlamsal bir problem olarak karakterize edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Büyük Dil Modelleri Gerçekten Akıl Yürütüyor mu? Mantıksal Çıkarım ve Simülasyon Ayrımı

Ceyda Saliha Şener

Marmara Üniversitesi

ssinekavgam@gmail.com

Özet:

Bu bildiri, büyük dil modellerinin (LLM) akıl yürütme kapasitesine ilişkin güncel tartışmaları mantık felsefesi çerçevesinde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. ChatGPT gibi sistemlerin karmaşık problemlere tutarlı ve ikna edici yanıtlar üretmesi, bu sistemlerin gerçekten akıl yürütüp yürütmediği sorusunu gündeme getirmektedir. Literatürde bu durum çoğunlukla “emergent reasoning” başlığı altında ele alınmakta, ancak bu kavramın mantıksal statüsü yeterince açıklığa kavuşturulmamaktadır.

Bu çalışma, klasik mantıkta çıkarımın ayırt edici özellikleri olan geçerlilik (validity), doğruluk koruma (truth-preservation) ve zorunluluk (necessity) kavramlarını temel alarak, büyük dil modellerinin ürettiği çıktıları analiz etmektedir. Bu bağlamda, sembolik mantık sistemleri ile olasılıksal dil modelleri arasındaki yapısal farklar ortaya konulmakta ve özellikle hata üretimi (“hallucination”) olgusu epistemik güvenilirlik açısından değerlendirilmektedir.

Bildiri, büyük dil modellerinin klasik anlamda bir çıkarım mekanizması gerçekleştirmediğini; bunun yerine, dilsel veriye dayalı yüksek düzeyli bir “akıl yürütme simülasyonu” sunduğunu ileri sürmektedir. Bu iddia doğrultusunda, “çıkarım” ile “çıkarım benzeri üretim” arasında kavramsal bir ayrım önerilmekte ve bu ayrımın mantık felsefesi açısından sonuçları tartışılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, yapay zekâ sistemlerinin mantıksal statüsüne ilişkin tartışmalara kavramsal netlik kazandırmayı ve mantık ile yapay zekâ arasındaki ilişkinin daha eleştirel bir zeminde yeniden ele alınmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Sessizliğin Ontolojisi: Boş Küme, Sıfır ve Yapısal Eksiklik Üzerinden Anlamın Kuruluşu

Diler Ezgi Tarhan

İstanbul Gelişim Üniversitesi - İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi - Sosyoloji Bölümü
dilertarhan@gmail.com

Özet:

Bu bildiri, sessizliği eksiklik ya da yokluk kategorisine indirgemek yerine, matematiksel, mantıksal ve dilsel yapılarda tekrar eden bir sınır ve eksiklik işlevi olarak ele almayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede sessizlik, sesin basit yokluğu değil, anlamın ortaya çıkmasını mümkün kılan yapısal bir koşul olarak yeniden düşünülmektedir. Çalışma, matematikte boş küme ve sıfır kavramlarının kurucu rolünden hareketle, “yokluk” gibi görünen yapıların aslında sistemlerin kuruluşunda işlevsel bir yer tuttuğunu savunur. Boş kümenin kümeler kuramındaki temel konumu ve sıfırın sayısal sistemlerdeki rolü, eksikliğin üretken bir başlangıç noktası olarak işleyebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, Gödel’in Eksiklik Teoremleri, her yeterince güçlü formel sistemde kanıtlanamayan doğruların bulunmasıyla, yapısal eksikliğin sistemin dışına değil, doğrudan işleyişine ait olduğunu ortaya koyar. Ancak bu çalışma, söz konusu sonucu ontolojik bir genellemeye dönüştürmekten özellikle kaçınarak, Gödel’in teoremini, yalnızca formel sistemlerdeki kapanmazlığa dair teknik bir sınır olarak kullanmaktadır. Dilsel düzlemde bu sınır, Wittgenstein’in erken döneminde formüle edilen “söylenemeyen” ile ilişkili olup dilde ifade edilebilir olanla yalnızca gösterebilir olan arasındaki farkı belirginleştirir. Ancak Wittgenstein’in ikinci döneminde anlamın kullanım bağlamı ve dil oyunları içinde temellenmesi, bu sınırın sabit bir metafizik sınır olarak değil, bağlama bağlı bir işlev olarak yeniden yorumlanmasını mümkün kılar. Bu yaklaşım, Derrida’nın “iz” ve “ertelenme” kavramlarıyla birlikte düşünüldüğünde, eksikliğin ve tamamlanamazlığın yalnızca belirli sistemlere özgü bir durum değil, anlamın işleyişinde tekrar eden bir yapı olduğunu açık kılar. Bununla birlikte, bu tür disiplinlerarası paralelliklerin güçlü ama sınırlı analogiler olduğu kabul edilmekte; Putnam’ın işaret ettiği üzere, matematiksel sonuçların doğrudan dil, zihin ya da gerçeklik hakkında genelleştirilmesine karşı temkinli bir tutum benimsenmektedir. Bu çerçevede, boş küme, sıfır, mantıksal model eksikliği, dilde söylenmeyen, müzikteki es, fenomenolojideki boş noema ve Budist śūnyatā kavramı arasında bir özdeşlik değil, farklı alanlarda tekrar eden bir sınır ve eksiklik işlevi bulunduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla sessizlik, disiplinler arasında değişmeyen bir öz değil; farklı yapılarda ortaya çıkan, anlamın kuruluşunu mümkün kılan yapısal bir moment olarak kavranmakta; bu bildiriyle sessizlik, bir yokluk durumu olarak değil, sistemlerin içinden beliren ve onları sınırlarken aynı zamanda mümkün kılan mantıksal bir işlev olarak yeniden değerlendirmeyi önermektedir. Bu anlamda sessizlik, bir şeyin yokluğu değil; anlamın kurulabilmesini mümkün kılan, sistemin içinden beliren ve onu hem sınırlayan hem de yapılandıran kurucu bir sınırın görünümü olarak boş küme ile ve sıfır sayısıyla ilişkilendirilmektedir.

Çağdaş Mantık Felsefesinde Üstmantık Sorunu

Ebubekir Muhammed Deniz

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

ebubekir.deniz@medeniyet.edu.tr

Özet:

Klasik mantığa geleneksel olarak doğruluk-koruyuculuk, zorunluluk, biçimsellik, apriorilik, evrensellik ve normatiflik özellikleri atfedilmektedir. Klasik olmayan mantıkların ortaya çıkışıyla birlikte bu özelliklerin her biri sorgulanır hâle gelmiştir. Bu bildiride, çağdaş mantık felsefesindeki temel arayışın bir birlik ve sabitlik arayışı olduğu savunulmaktadır. Böyle bir sabitliğin bulunamaması durumunda mantık ayrıcalıklı statüsünü yitirerek herhangi bir teoriye dönüşmekte, geçerliliği denetleme ve akıl yürütmeye normatif rehberlik etme işlevleri de anlamını kaybetmektedir.

Bildiride bu arayışın önündeki temel engel olarak üstmantık sorunu ele alınmaktadır. Üstmantık terimi, tamlık, tutarlılık ve karar verilebilirlik sonuçlarına ilişkin teknik anlamından ayrı olarak, mantığı değerlendirmenin, meşrulaştırmanın ve seçmenin imkânına ilişkin bir sorunu ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bir mantığı değerlendirmek için başvuru çerçevesi belirli bir mantığı zaten varsaymakta ve bu durum döngüsellığe ya da sonsuz gerilemeye yol açmaktadır. Bu sorunun mantıksal çoğulculuk, mantıksal sabitler, istisnacılık karşıtlığı ile benimseme sorunu ve mantığın normatifliği tartışmalarında aynı yapıyla yeniden belirdiği gösterilmektedir. Bu tartışmaların hiçbirinde sorun çözülmemekte, yalnızca yer değiştirmektedir.

Son olarak üstmantık sorununa yönelik üç çıkış yolu değerlendirilmektedir. *Logica utens* ile *logica docens* ayrımı döngüyü pratik alana ötelemektedir. Tek doğru mantık görüşü ise hangi mantığın tek doğru mantık olduğunu belirlemek için yine bir mantık varsayan ölçütlere ihtiyaç duymaktadır. Buna karşılık, bütün biçimsel dizgelerin örtük olarak varsaydığı ilkeleri arayan kökmantık programının, üstmantık sorununu yer değiştirmek yerine sorunun kaynağına yöneldiği savunulmaktadır.

Nesne-Mekân İkiliği Bağlamında Dilsel Nesnenin Transandantal Zemini

Emine Aslan

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

emine29mayis@gmail.com

Özet:

Dilbilim; bugüne kadar dilin ne olduğu ve nasıl edinildiği (language acquisition) biyolojik temelleri, insan dilinin hayvan iletişim sistemleri ile olan benzerlik ve farklılıkları, bu sistemlerde dilin bir öncülünün bulunup bulunmadığı, nasıl işlediği sorularının yanı sıra dilin ne için (düşünce için mi yoksa iletişim için mi) ve nasıl (kademeli olarak mı yoksa aniden mi) evrimleşmiş olabileceği gibi geniş bir yelpazeye yayılan çok çeşitli sorular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir diğer yandan dilin üreticiliğinin dilbilgisinin (grammar) hangi bileşeni ya da bileşenlerine dayandırılabilmesinin yanı sıra dili karakterize eden ne türden özelliklerin bulunduğu sorularına yer vermiştir. Buna karşılık, “dilsel nesnenin nasıl inşa edildiği” sorusu müstakil bir problem olarak ele alınmamıştır. Başka bir deyişle algısal (perceptual) ya da fiziksel nesnenin inşasına yöneltilen teorik ilgi, dilsel nesneye ya da dilbilimin nesnesine aynı ölçüde gösterilmemiştir. Doğal bir dil; fonoloji, morfoloji ve sentaks gibi farklı dilbilimsel düzeylerden (linguistic level/tier) oluşmakla birlikte, bu katmanlaşmanın neden belirli bir biçimde gerçekleştiği ve hangi transandantal koşullar altında ortaya çıktığı açıklanmaya muhtaç önemli bir problemdir. Bu bildirinin temel iddiası, söz konusu dilbilimsel düzeylerin ya da katmanların ayırt edilmesinin birtakım öznel-transandantal fiiller aracılığıyla gerçekleştiği ve bu fiillerin de öznenin sahip olduğu temsil ve idrak kabiliyetlerine dayandığıdır. Buna göre sesin anlamı taşıyan bir dil biçimini almasının öznenin hangi temel edimleri ve yetkinlikleri çerçevesinde gerçekleştiği oldukça önemlidir. Bu doğrultuda eldeki bildiride, dilin anlamı taşıyabilen ve aktarabilen karmaşık ve katmanlı bir yapı olarak kuruluşu bir problem olarak öne çıkarılmakta ve bu kuruluşun transandantal zeminine, nesne-mekân ayrımı bağlamında bakılması amaçlanmaktadır. Fiziksel nesnenin nasıl inşa edildiği ile ilgili olarak önemli bir düşünsel çerçeve çizen Kant, dilsel nesnenin kuruluşu sorununu ele almamıştır. Bununla birlikte, algıdaki karşılığın kuruluşuna ilişkin Kant’ın görüşleri, başka bir deyişle algıdaki nesnenin sentezlenme katmanlarını ayırt etmiş olması, dilsel nesnenin kuruluşunu düşünmek bakımından işlevsel bir perspektif sunmaktadır. Zira özne, algı nesnesini inşa ederken olduğu gibi, dilsel nesneyi de kendi karşısına koyabilme kabiliyetini haizdir. Ancak dilsel nesnenin algı nesnesi ile aynı şekilde kurulduğu iddia edilemez. Algı nesnesi söz konusu olduğunda temel malzeme, hissetme yetisi aracılığıyla özneye “hazır” verilirken, dilsel nesnede özne, sesleri yalnızca bedeninin sağladığı olanaklarla bizzat var kılan ve dışsallaştıran bir konumdadır ve bu itibarla poetik bir faaliyet icra etmektedir. Dolayısıyla özne, var kıldığı sesler üzerinde çok çeşitli tasarruflarda bulunabilmektedir. Dilsel nesneler; dilbilimin kelimeler, morfemler ve cümleler gibi nesneleridir. Öznenin farklı zeminlerde birtakım fiiller icra etmesi dilsel karşılıkların ya da nesnelerin mevcut kılınmasıyla sonuçlanmaktadır. Nesne-mekân ikiliğine gelindiğinde mekân kavramı ile kastımız “varlıksal dayanak” ya da “ontolojik kap” anlamındadır. Buna göre dilbilimin fonoloji, morfoloji ve sentaks olmak üzere farklı modüllerinde bulunan nesneler için her birinin bir mekânı olması gerekmektedir. Nesne-mekân ayrımı yoluyla temelde vurgulamak istediğimiz şudur: Dil, her ne kadar ilk bakışta yalnızca

seslerden ve bu seslerin karmaşık bir kombinasyonundan müteşekkil görünse de, sesler ancak özne tarafından farklı mekânlara ya da kaplara konabildiği için basit ses dizileri olmaktan çıkmakta ve anlam taşınabilir hâle gelmektedir. Örneğin dilsel bir nesne olması bakımından bir cümle, yalnızca mürekkep lekesi yığını ya da ses dalgası değildir. Seslerin bir dili teşkil ederek anlam yüklenebilmesi, öznenin katmanlaştırıcı ve kurucu faaliyetine bağlıdır. Bu itibarla dilin karmaşıklaşması, fiziksel düzlemin ötesine geçildiğinin bir göstergesidir.

Moore Paradoksu Bağlamında Tanrı İnancı Üzerine Mantıksal Bir İnceleme

Emine Göçer

Çukurova Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Din Felsefesi

egocer@cu.edu.tr

Özet:

George Edward Moore, felsefe literatürüne ‘p ama p’ye inanmıyorum’ formundaki ‘Yağmur yağıyor ama yağmur yağdığına inanmıyorum’ ifadesiyle giren ve Wittgenstein tarafından “Moore Paradoksu” olarak adlandırılan problemi kazandırmıştır. Klasik mantık ve doğruluk-fonksiyonel tutarlılık açısından bu ifade bir çelişki teşkil etmez; çünkü dış dünyada ‘yağmurun yağması ile öznenin buna inanmaması’ veya metafiziksel alemde ‘Tanrı’nın var olması ve öznenin buna inanmaması’ mantıksal olarak aynı anda mümkün olabilir. Moore’un burada haklı olduğu temel nokta, ifadenin (assertion) mantıksal olarak inancı gerektirmediği, dünyadaki olguların öznenin bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğudur. Buradaki paradoks, mantıksal açıdan tutarlı olsa da dilsel açıdan bir tuhaflık olacağı için insanın bunu dile getiremeyeceği hakkındadır. Dil edimsel kuralların mantık kurallarından farklı bir gücü olduğu görülmektedir. Bu bildiri, Moore paradoksunun yapısını Tanrı inancı bağlamında yeniden değerlendirerek, “Tanrı vardır ama ben Tanrı’ya inanmıyorum” ifadesinin mantıksal, epistemik ve pragmatik düzeylerde nasıl analiz edilebileceğini tartışmaktadır. İfade edildiği gibi klasik mantıkta ‘ $p \wedge \neg B(p)$ ’ formu tutarlıdır; çünkü bir önermenin dilsel ifadesi, öznenin o önermeye inanmasını gerektirmez. Ancak çağdaş mantık yaklaşımları, özellikle dinamik epistemik mantık ve güncelleme semantiği, Moore’un cümlelerinin iddia (assertion) bağlamında neden tutarsız olduğunu açıklar. Çağdaş mantık yaklaşımları, Moore Paradoksu’nu sadece dilsel bir tuhaflık değil, rasyonel zihnin işleyiş yasalarının bir ihlali olarak görür. Anthony Gillies tarafından sunulan ‘Güncelleme Semantiği’ (Update Semantics), anlamın kişinin bilgi durumundaki değişim potansiyeli ile tanımlandığını savunur. Bu sisteme göre, bir özne, örneğin “Tanrı vardır” dediğinde, bilgi durumundaki tüm ihtimallerini eler. Eğer özne hemen ardından “ama inanmıyorum” derse, elenmiş olan “değil-p” ihtimalini zihne geri çağırmaya çalışır ki bu durum zihni “absürt/boş” bir duruma sokar; dolayısıyla Moore’un cümleleri dinamik bir mantık çerçevesinde aslında tutarsızdır. Benzer şekilde, Adam Rieger tarafından önerilen K5c sistemi yani negatif yanılmazlık mantığı, Moore’cu inançların tutarlı olsalar bile ‘inanıldıkları takdirde doğru olamayacaklarını’ matematiksel olarak kanıtlar. Bu sistemler, Moore’cu inançların rasyonel bir özne tarafından sürdürülemeyeceğini gösterir; ancak bu da klasik mantığı çürütmez, yalnızca inanç sisteminin belirli normatif özelliklerini ortaya koyar. Epistemolojik açıdan bakıldığında, ‘Evans İlkesi’ ve Sydney Shoemaker’ın ‘Öz-Bildirim’ (Self-Intimation) tezi, bilgi ve inanç arasındaki zorunlu bağı güçlendirir. Evans’a göre, bir özneyi p’ye inanmaya yönelten her türlü rasyonel gerekçe, aynı zamanda o öznenin p’ye inandığını kabul etmesi için de bir gerekçe sağlar. Shoemaker ise rasyonel bir özne için inançların ‘şeffaf’ olduğunu ve p önermesine zihinsel onay veren birinin, zorunlu olarak o şeye inandığına dair bir inanca da sahip olması gerektiğini savunur. Dolayısıyla “Tanrı vardır ama ona inanmıyorum” ifadesi mantıksal olarak tutarlı olsa da, epistemik normlar açısından sürdürülemez bir konumdur. Teistik epistemoloji bağlamında, Tanrı’nın varlığına ilişkin ifadenin sıradan olgusal ifadelerden farklı bir statüye sahip olduğu savunulabilir. Eğer Tanrı’nın varlığına dair önerme, öznenin

bilişsel sisteminde temel bir doğruluk olarak yer alıyorsa, bu ifadenin inanca dönüşmesi epistemik bütünlük açısından zorunlu hâle gelir. Bu zorunluluk yine mantıksal değil, doksastik ve normatif bir zorunluluktur. Bildiri, bu teorik zemini teistik düzleme taşıyarak Moore Paradoksu'nun Tanrı inancı açısından epistemik ve normatif düzlemde savunulamazlığını ortaya koymaktadır. Roy Sorensen'in "epistemik kör noktalar" (blindspots) kavramı uyarınca, "Tanrı vardır ama ben inanmıyorum" ifadesi öz-çürütücü (self-falsifying) bir konumdur. Tanrı tanımı gereği her şeyi bilendir (omniscient); eğer bir özne Tanrı'nın varlığını bir hakikat olarak kabul ediyorsa, Tanrı'nın o öznenin inançsızlığını da bildiğini kabul etmek zorundadır. Öznenin hem Tanrı'nın varlığını kabul edip hem de kendi inançsızlığını rasyonel bir sistem içinde savunması, John Williams'ın ifadesiyle "epistemik bir intihar"dır. Jaakko Hirvelä'nin "Erdem Güvenilirliği" (Virtue Reliabilism) yaklaşımı da Moore'cu bir inancın bilişsel bir başarısızlık olduğunu, çünkü bu tür bir sonucun öznenin rasyonel bilişsel karakteriyle bütünleşemediğini açıklar. Sonuç olarak Moore, doğruluğun ontolojik bağımsızlığı ve özneye açık olmadığı durumlarda inancı şart koşmadığı hususunda klasik mantık açısından haklıdır. Ancak, hakikat özneye "bilgi" veya "ifade" olarak açık hale geldiğinde ve özellikle bu hakikat Tanrı'nın varlığı gibi merkezi bir olgu olduğunda, çağdaş epistemik normlar bu doğruluğun inanca dönüşmesini zorunlu kılar. Tanrı'ya dair bilgiye sahip olmak, bu hakikatin ışığında inançsızlık karanlığını rasyonel olarak sürdürememek demektir. Epistemik bütünlük, en yüksek hakikatin ikrarının ancak samimi bir inanç ve bilişsel güncellenme ile rasyonel bir zemine oturabileceğini kanıtlamaktadır. Tanrı'nın varlığı bilgisi, zihni bütünüyle güncelleyen bir operatör olarak, inançsızlığı epistemik olarak imkansız kılar.

Ockhamlı William'ın Nominalizminde Dil ve Dünya İlişkisi: Suppositio Üzerine Bir İnceleme

Filiz Didem Çoban Sarı

İstanbul Üniversitesi

fdcoban@istanbul.edu.tr

Özet:

Ockhamlı William, nominalist bakış açısıyla Ortaçağ'ın öne çıkan düşünürlerinden biridir. Fizik dünya ile düşünce arasında kurduğu bağ, olabildiğince sadeleştirilmiş bir bağdır. Bu bağlantı metafizik yüklerden arındırılmıştır. Ancak bu sadeleştirme, fizik dünya ve düşünce arasındaki ilişkiyi yoksayma anlamına gelmez. Aksine Ockhamlı William bu bağı sıkı bir şekilde korumuştur. Onun significatio ve suppositio düşüncesi bu yaklaşımın en açık göstergelerindendir. Ockhamlı William'ın nominalizminde dilsel ifadelerin dünyayla kurduğu ilişki, zihin-dışı tümellere başvurmada açıklanabilir bir ilişkidir.

Significatio, bir terimin doğası gereği gönderim yaptığı şeyi ifade ederken suppositio bundan farklı olarak terimin önerme içindeki bağlama göre belirlenen gönderim işlevini ifade eder. Summa Logicae adlı eserinde bahsettiği üzere, üç tür suppositiodan bahsetmek mümkündür: maddi (materialis), yalın (simplex) ve kişisel (personalis). Maddi suppositioda terim kendi dilsel işaretine, yalın suppositioda zihindeki kavrama, kişisel suppositioda ise terimin gösterdiği bireysel varlıklara gönderim yapar. "İnsan koşar." ve "İnsan bir türdür." gibi önermeleri incelerken Ockhamlı William, "insan" teriminin her durumda aynı şeye gönderim yapmadığını bu ayrım ile göstermektedir. Bir terim, farklı önermelerde farklı ontolojik düzeylere gönderim yapabilmektedir.

Bu bildiride öncelikle Ockham'ın significatio–suppositio ayrımı ve bu ayrımın nominalist ontolojisiyle nasıl örtüştüğü ele alınacaktır. Ardından üç suppositio türünün işleyişi çözümlenecek, özellikle yalın suppositionun Ockhamlı William tarafından yorumlanması üzerinde durulacaktır. Ockhamlı William kendisinden önceki suppositio yorumlarını reddeder ve onu yeniden tanımlar.

Ardından Ockhamlı William'ın bu kuramının dünya ile dil arasında kurduğu ilişki bağlamında taşıdığı anlam tartışılacaktır. Suppositio düşüncesi, terimin önermedeki işlevine göre farklı ontolojik düzeylere gönderim yapabilmesi sebebiyle, dil ve dünya arasındaki ilişkiye dair farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Ockhamlı William'ın kuramı, usturası ile uyumlu olarak dünya ile düşüncenin bağına metafizik fazlalıkları eleyerek bir açıklama girişimidir.

Reichenbach'ın Kantçı Sentetik A Priori Fikrine Yönelik Eleştirileri

Hasan Remzi Eker

Mardin Artuklu Üniversitesi

hasanremzieker@artuklu.edu.tr

Özet:

Reichenbach Kantçı a priori anlayışını iki açıdan değerlendirmektedir. İlk olarak a priorinin zorunlu ve kalıcılık ilkelerini olumsuz değerlendirmektedir. İkinci olarak nesnenin kavramını inşa etmesini olumlu olarak değerlendirmektedir. İkinci tanıma yakın durması bu yaklaşımın empirik olarak yapılabilecek olması olarak görülebilir. A priori şöyle tanımlanmalıdır Reichenbach'a göre: "Fizik yasaları bilginin nasıl elde edildiğini belirler. Bilgi deneyimle belirlenir. Geçerliği ise deneyime bağlı değildir. Tutarlı bir fiziksel sisteme bağlıdır. A priori olan bilginin bütüncül sistemi olmasıdır." Kant'ın sentetik a priori düşüncesiyle farklılaşmasının arka planında genel görelilik ve Öklit geometrisi yaklaşımları bulunmaktadır. İlk kısımla ilgili olarak ise biyolojik gelişimi bu sistemin dışlaması eleştirilmektedir. Farklı rasyonelliklerin bilgi teorisi kurmasının mümkün olduğunu düşünmektedir. Deneyimin nedeni öncesinin Kant'ın vardığı sonuç olduğunu düşünerek insan aklının değişmezliği ilkesinin korunduğunu düşünmektedir. 1936'da İstanbul Üniversitesi'ndeki bir dersi için hazırladığı makalesinde Kant'ın kümülatif bilgiyi ve evrimsel gelişimi ketleyen bir düşünceye sahip olduğunu düşünmektedir. Öklit dışı geometriler ve görelilik kuramlarının ortaya çıkmasının da tezini güçlendirdiğini savunmaktadır. Friedman Kant'ın Leibniz – Wolff çizgisinden ziyade Newtoncu doğa felsefesine yakın bir düşünce geliştirmek istediğini vurgular. Reichenbach empirist bir filozoftur. Şu sorunun peşine düşmektedir: "doğa bilimleri nasıl mümkündür?" Denklemlerin fiziksel gerçeklikle düzenliliğinde tekliği sağlayacak olan ilkeler nelerdir? Mantık açısından baktığımızda genel mantık bize iki çıkarım tipi sunmaktadır: tümdengelim ve tümevarım. Tümevarım Hume'un ciddi bir eleştirisine maruz kalmıştır. Gözlemler arasındaki nedensellik alışkanlık olarak görülmüştür. Akabinde Kant'ın sentetik a priori fikriyle beraber tümevarımın ancak transandantal mantıkla birlikte geçerli olabileceği düşünülmüştür. Neden zorunluluk var sorusu cevaplanmak istenmiştir. Reichenbach ise görünün a priori formları olan uzay ve zamanın görelilik teorisiyle birlikte sarsıntıya uğradığını savunmaktadır. Uzay ve zaman a priori değildir. Ona göre, özel görelilik ve genel görelilik kuramlarının zemininde yer alan olasılıkçı düşünme tipi yeni bir mantığın analitik çerçevesini sunabilir. Naif anlamda bir olasılığa yer açma yani kararsız önermelerin ya da kurgusal durumların olduğu yerde üçüncü bir değer inşa söz konusu değildir. Reichenbach'ın yöntemi mantıksal analiz yöntemidir. Bu yöntemle göre görelilikle çelişmeyen bir a priori anlayış için bilgi kavramıyla uyumlu bir teori mümkündür. Bu sebeple, bilginin empirik koşullarını ortayan koyan mantıkçı empirist gelenek önemlidir. Kant'ın bilim anlayışı saf akıldan mantıksal dedüksiyon yoluyla ilkelerin elde edilmesine dayalıdır. Reichenbach'a göre bu durum bilimsel teorilere bağlı olarak koordinasyon değişikliğine bağlıdır. Reichenbach'ın iki temel görüşü vardır. İlki düzenlilik (axiom of coordination) ilkesidir. Bu ilkeye göre her bilimsel teori nesne kavramını farklı kurabilir empirik olarak. Düzenlilik aksiyomu fiziksel geometride geçerlidir. Fiziksel bilginin içeriği nesnelerin empirik görüşünün sağlamak için matematiksel yapıların düzenliliğinin formunu gerektirmektedir. Buradaki düzenlilik dağılımdır. Bağlantı ilkesi (axiom of

connection) ise yer çekimi, uzay zaman yapısı, kuvvet yasalarını içeren ilkelerin açıklanmasında kullanılmaktadır. Kuvvet yasalarının aksiyomu denebilir. Bu ikinci ilke de empiriktir. Düzenlilik aksiyomunun bağlantısallık aksiyomuna dönüşümünü incelediğimiz genel görelilik içerisinde fiziksel geometri ilkeleri elde edilmektedir. Genel göreliliğe göre uzay – zamanın metriği Einstein’ın alan denklemindeki büyük enerji dağılımına bağlıdır. Sonuç olarak, bu aksiyomlar a priori ilkelerin elde edilmesini sağlarlar.

Antik Çağ ve Orta Çağ Aristotelesçi Mantık Metinlerinde Epistemolojinin Disipliner Sınırları

Hatice Göktaş

Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

hatice.goktas@yobu.edu.tr

Özet:

Bu çalışma, mantık ve bilgi felsefesi arasındaki ayrımın tarihsel ve yöntemsel sınırlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Mantık, genel olarak doğru düşünmenin biçimsel ilkelerini, akıl yürütmenin geçerlilik koşullarını ve önermeler arasındaki zorunlu ilişkileri konu edinen disiplin olarak tanımlanır. Bilgi felsefesi (epistemoloji) ise bilginin doğasını, kaynağını, imkânını, sınırlarını ve doğruluk koşullarını araştıran felsefe alanıdır. Ancak özellikle Antik ve Orta Çağ felsefi metinlerinde bu iki alanın modern anlamda birbirinden ayrılmış disiplinler olarak değil, iç içe geçmiş kavramsal yapılar olarak bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, Aristotelesçi gelenekte mantık eserleri üzerinden bilgi teorisine dair unsurların nasıl okunabileceği problemini ele almakta ve bu okumanın yöntemsel sınırlarını tartışmaktadır. Böylece, tarihsel metinlere modern disiplinler ayrımlarının uygulanmasının doğurduğu yorum sorunları ve anakronizm riski analiz edilmektedir. Sonuç olarak çalışma, mantık ve epistemoloji arasındaki ayrımın mutlak bir ontolojik ayrım olmaktan ziyade, yorumlama pratikleri içinde inşa edilen analitik bir ayrım olduğunu ileri sürmektedir.

Havada Asılı Gerekçeler: Hubert Dreyfus ve Büyük Dil Modellerinin Bedensiz Zekâsı

İbrahim Dalar

Mardin Artuklu Üniversitesi

ibrahimdalar@artuklu.edu.tr

Özet:

Bu bildiri, Hubert Dreyfus'nun yapay zekâ eleştirisinin büyük dil modelleri çağında da felsefi gücünü koruduğunu savunmaktadır. Her ne kadar Dreyfus daha çok simgesel ve kural temelli yapay zekaya karşı yazmış olsa da, onun temel görüşleri bugün büyük dil modellerini anlamak için de önemlidir. Bu bildirinin temel iddiası şudur: Büyük dil modelleri akıl yürütmenin dilsel ve formel görünümünü etkileyici biçimde üretebilir; ancak insan akıl yürütmesini gerçekten anlamlı kılan bedensel, durumsal ve pratik arka plandan yoksundur. Bu nedenle bu sistemlerin başarısı, Dreyfus'nun eleştirisini geçersiz kılmaktan çok, onu yeni bir bağlama taşıdığını düşünebiliriz.

Büyük dil modelleri tutarlı argümanlar kurabilir, açıklamalar yazabilir, adım adım akıl yürütüyormuş gibi görünebilir. Ancak bu görünüm, büyük dil modellerinin en azından Dreyfusçu manada anladığını göstermez. Çünkü Dreyfus'ya göre, akıl yürütme yalnızca doğru cümleleri peş peşe dizmek değildir. Akıl yürütme aynı zamanda bağlamı kavramayı, neyin önemli olduğunu ayırt etmeyi ve en önemlisi söylenenlerin dünyayla nasıl bir ilişki içinde olduğunu anlamayı da gerektirir. Büyük dil modelleri ise esas olarak dil örüntüleri üzerinde çalışır. Bu nedenle aslında çoğu zaman akıl yürütmenin içeriğini değil, biçimini yeniden üretirler.

Aslında Dreyfus'un yürüttüğü bu tartışma şu durumu da ima etmektedir. Bir sistemin önünde sonsuz sayıda olası bilgi, ilişki ve çıkarım yolu bulunabilir. Ancak asıl sorun, hangilerinin o anda önemli olduğunu anlamaktır. Dreyfus'ya göre, insan zihni bunu soyut hesaplamalarla değil, dünyaya zaten yerleşmiş olmanın sağladığı bedensel pratik yönelim sayesinde başarır. Büyük dil modelleri bazen doğru yanıtlar verebilir, bazen de oldukça iyi gerekçeler üreten, ikna edici ama yanlış açıklamalar üretebilir. Sorunun derin yönü, bu sistemlerin gerekçeleri dünyaya köklendiren fenomenolojik yaşantıdan yoksun olmasıdır.

Sonuç olarak bu bildiri, büyük dil modellerinin hiçbir şekilde akıl yürütemediğini iddia etmemektedir. Bildirinin iddiası toparlanacak olursa: Mantıksal ve dilsel başarı, tek başına gerçek anlama için yeterli değildir. Büyük dil modelleri akıl yürütmenin biçimini üretebilir, fakat bu biçimi anlamlı kılan bedensel ve pratik arka planı paylaşmaz. Dreyfus'un eleştirisi, gerekçeler üreten söylem ile dünyaya yerleşik anlama arasındaki farkı daha iyi görmemizi sağlar. Büyük dil modelleri tam da bu farkı görünür kıldığı için, Dreyfus'nun düşüncesi çağdaş yapay zekâ tartışmaları açısından değerini korumaktadır.

Yapay Zekânın Aynasında İnsan

İbrahim Deniz & Engin Abat

Mardin Artuklu Üniversitesi & Muş Alparslan Üniversitesi

ibrahimdeniz@artuklu.edu.tr

Özet:

Yapay zekanın teknik bir araç olmaktan çıkıp gündelik hayatın kurucu bir parçası haline gelme süreci, sadece teknolojik bir ilerleme olarak değil fakat aynı zamanda derin felsefî dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Pratik-teknolojik yanıyla toplumsal kabul ve benimsenme sürecinde “insan benzeri” formlardan kaçınarak, toplumsal yapıya hatta ekolojik döngüye katkı sağlayan ve sağlamlaştıran bir unsurmuş gibi görünen uzmanlaşmış sistemler üzerinden ilerlediğini görebiliyoruz. Bu strateji ile insanın kendi yarattığı varlıktan duyduğu varoluşsal korkuyu (Frankenstein Kompleksi) aşmayı ve teknolojiyi “görünmez” bir yardımcıya dönüştürerek olası toplumsal direncin önlenmesini amaçlar.

Güvenlik düzleminde ise asıl tartışma, bu güçlü sistemlerin insan değerleriyle nasıl uyumlu hale getirileceği ve olası risklerin nasıl denetleneceği üzerinedir. Gerek görsel gerekse de yazılı bilimkurgu senaryolarından hareketle, insanlığı korumak için tasarlanan katı kurallar bütünü, zamanla insan özgürlüğünü kısıtlayan deterministik bir baskıya dönüşme riski taşır. Özellikle gözetim ve hizalama stratejileri, hatalı sistemleri devre dışı bırakmayı hedeflerken mülkiyet, irade ve güvenlik konularında aşılması zor etik çatışmalar yaratmaktadır.

Etik açıdan bilinç ve öznellik konuları yoğun tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu anlamda bir sistemin fiziksel işleyişini ve mantıksal doğruluk tablolarını bütünüyle bilmek, o varlığın “içeriden” bir deneyime sahip olup olmadığını anlamamıza yetmez. Makinelerin gelişim aşaması her ne olursa olsun, onların gerçekten “his” sahibi olup olmadıkları problemi teknik bir meseleden ziyade ontolojik ve epistemolojik bir problem olarak kalmaktadır.

Yapay zekanın hayatımıza girişi, bir anlamda insanın evrendeki tek akıllı özne olma sanısı ve iddiasını tekrar ele alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu süreç, teknolojinin güvenli bir şekilde denetlenmesinden ziyade, “insan” kavramının ve makine öznelliğinin sınırlarının yeniden tartışıldığı bir kırılmaya işaret eder. Yapay zekanın toplumsal entegrasyonu, yalnızca algoritmik bir başarı veya çıktı olmaktan çok insanın kendi varoluşunu bir makine aynasında yeniden tanımlama ve hesaplaşması meselesidir.

Mantık Nasıl Görüldü, Nasıl Görebiliriz?

Kamil Berk Mendi

İstanbul Üniversitesi

berkmendi@gmail.com

Özet:

Mantığa ilişkin geleneksel olarak iki görüş egemen olmuştur. Bunlardan ilki mantığın yalnızca akıl yürütmeye ilgili olduğudur. Bu görüşe göre mantık; akıl yürütmenin ne olduğu, nasıl akıl yürütülebileceği, kurallarının ne olduğu, geçerlilik, sağlamlık, doğruluk gibi akıl yürütme çıktılarının temel konularıyla ilgilenmektedir. İkinci görüşe göre mantık, diğer alanlardan (matematik, doğa bilimleri ve sosyal bilimler) bütünüyle bağımsız, yansız ve ayrık bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Safkan ayrıkçılık (full-blooded exceptionalism) olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre mantığın diğer alanlardan farklı özellikleri ve yöntemleri bulunmaktadır. Tüm evrene uygulanabilmesi bakımından genellik, içeriksizliği bakımından biçimsellik, bilginin edinilmesinde deneyime dayanmaması bakımından a priorilik ve doğruluk değerini dış dünyadan değil dizge içinden alması bakımından analitiklik mantığı diğer alanlardan ayıran temel özelliklerdir. Bu çalışmada mantığın alanını daralttığını ileri süreceğimiz bu iki görüş tartışmaya açılacaktır.

Birinci görüşe ilişkin olarak mantığın yalnızca akıl yürütmeden oluşmadığı savlanacaktır. Mantığın akıl yürütmeyi içermekle birlikte mantık yasalarının bilinişi, çıkarımın nasıl yapıldığı, kuram seçiminin nasıl gerçekleştirilebileceği gibi konularla da ilgilenen kuşatıcı bir alan olduğu ileri sürülecektir. Bu bağlamda Ben Martin'in öne sürdüğü beş farklı mantıksal gerekçelendirme düzeyi serimlenecektir. İlk iki düzey olan mantıksal yetkinlik ve bilinçli iyi etkinlik aşamalarında bireyler, herhangi bir biçimsel gerekçe sunamasalar bile yalnızca anadil yetkinlikleri uyarınca çıkarımlar yapabilir ve önermelerin birbirini izlediğine yönelik inanç geliştirebilirler. Üçüncü düzeyde bireyler çıkarımlarının dayanağının biçimsel özellikler olduğunu fark ederken dördüncü düzeyde bu biçimsel yapıların doğruluk tabloları ya da kanıtlamalar yoluyla neden geçerli olduğunu açıklayabilir duruma gelirler. Geleneksel mantık yaklaşımları sınırlarını bu ilk dört düzey içerisinde çizerken en üst düzey olan gerekçelendirilmiş kuram seçimiyle ilgilenmemektedirler. Oysa günümüzde çok sayıda farklı mantığın aynı anda ve eş düzeyli olarak kullanıldığı göz önüne alındığında bireylerin belirli bir mantık dizgesinin diğerlerinden neden daha doğru ya da belirli bir amaca daha uygun olduğunu gerekçelendirebilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla mantık; kuram seçiminin nasıl yapıldığı, kök bir mantığın olup olmadığı gibi tartışmaları da içerecek bir biçimde akıl yürütmeden daha kapsamlı bir biçimde ele alınmalıdır.

İkinci görüşe ilişkin olarak mantığın bilimlerden bütünüyle bağımsız bir alan olmadığı savlanacaktır. Bertrand Russell ve W.V.O. Quine'in öncüsü sayılabileceği ayrıkçılık karşıtlığına (anti-exceptionalism) göre mantık, bilimlerle el ele giden ve onlarla süreklilik içinde birikimsellikle ilerleyen bir alandır. Bu bağlamda mantığın epistemolojisi ve yöntemi doğa bilimlerine benzemektedir. Özellikle Quine'in kanıtsal bütüncülük tezine ve doğalcı anlayışına dayanan bu yaklaşıma göre deneyimden doğa bilimlerine, mantık ve matematiğe kadar her şey birbirine bağlı bir sanılar ağını oluşturur. Sanılar ağında tüm kuramlar bütünsel bir biçimde değerlendirilir. Ağda değişimi gerektirecek yeni bir veri söz konusu olduğunda

mantık da dahil olmak üzere ağı her yeri gözden geçirilebilirdir. Dolayısıyla mantığın değişmeyen, gözden geçirilemeyen, sabit bir ayrıcalıklı konumu bulunmamaktadır.

Bu bağlamda mantığın akıl yürütmeye eş tutulduğu ve kimi özellikler ile yöntemleri uyarınca diğer alanlardan bütünüyle bağımsız olduğu yönündeki geleneksel ayrıkçı görüşler günümüz mantık kavrayışımız açısından kısıtlı bir bakış açısı sunmaktadır. Mantık yasalarının bilinişi, çıkarımın hangi koşullarda ve nasıl ortaya çıktığı, çıkarımlar arasında bir düzey farklılığı olup olmadığı gibi sorular geleneksel yaklaşımların yanıtla(ya)madığı sorulardır. Dahası günümüzdeki mantık kuramlarındaki çeşitlilik göz önüne alındığında kuramların nasıl yapılandırıldığı ve çok sayıdaki kuramlar içinde kuram seçiminin nasıl yapılabileceği sorusunun da yanıtlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir mantıksal dizge içerisindeki kurallarca akıl yürütmenin nasıl gerçekleştiğini, geçerliliğini ve sağlamlığını nasıl ortaya koyabildiğimiz sorularına verilen yanıtlar tek başına yeterli değildir. Günümüzde pek çok mantık kuramı farklı amaçlar uyarınca farklı yöntemlerle eş düzeyli bir biçimde iş görmektedir. Öyleyse bu mantıklar arasındaki farklılık ve benzerliklerin ne olduğu, birbirlerinden bütünüyle ayrı olup olmadıkları, hepsinin paylaştığı bir kök mantık olup olmadığı tartışma konularıdır. Sonuç olarak yapılması gereken mantığa yönelik daha kuşatıcı bir yaklaşım benimsemektir. Kuramların açıklama güçleri ve kestirim başarısının hesaba katıldığı bir değerlendirme yapmak, onların sürekliliğini ve birikimselliğini gözetmek, alanda eyleyenlerin etkinliklerine odaklanmak, doğa bilimlerinin çıktılarını yadsımamak, beklentilerimiz ve bağlılıklarımızla kısıtlanmamış bir mantık anlayışının olanağını oluşturmaktadır.

Klasik Mantıkta Önermeler Arası İlişkilerin Âdâbü'l-Bahs ve Cedel Teorisindeki İzdüşümleri

Mehmet Dalı & Ömer Yıldız

Uşak Üniversitesi & Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi

mehmetdll97@gmail.com

Özet:

Klasik Arapça mantık geleneği, tenâkuz, tezâd, tedâhul ve alt-karşıtlık ilişkilerini önermelerin doğruluk değerlerinin sistematik dağılımı üzerinden tanımlamıştır (Chatti 2012, 2019). İbn Sînâ bu ilişkilerin dördünü de tanımaktadır. Bu kavramsal dağarcık, post-klasik dönemde bir başka disiplinin de malzemesi olur: âdâbü'l-bahs ve cedel geleneği. Şemseddin es-Semerkindî'nin (ö. 722/1322) Risâle fi âdâbi'l-bahs ve 'Aynü'n-Nazar eserleriyle sistematize edilen bu gelenek, Adudüddîn el-Îcî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Taşköprizâde, Saçaklızâde ve Gelenbevî üzerinden Osmanlı düşüncesinin son dönemlerine kadar gelişmiştir (Karabela 2010). Disiplinin ana tartışma hamleleri men', nakz ve muâraza kavramları altında sistemleştirilmiştir. Tebliğin temel sorusu şudur: Klasik mantığın önermeler arası ilişkiler dağarcığı ile âdâbü'l-bahs geleneğinin diyalektik işlemleri arasındaki ilişki nedir? Young'un (2022) 'Aynü'n-Nazar'daki üç temel ilişki (telâzüm, tenâfi, deverân) üzerine yaptığı analiz, bu ilişkinin mekanik bir yansıma olmadığını göstermektedir. Semerkandî, bu metinde klasik mantığın teknik terminolojisini (şartiyye-i muttasıla/munfasıla, kıyâs-ı istisnâî, mukaddem/tâlî) neredeyse tamamen terk eder; Young'un ifadesiyle, söz konusu olan bir "paralleling without identifying" (özdeşleştirmeksizin paralellik kurma) tutumudur.

Bu tutumun en belirgin örneği tenâfi ilişkisinde görülür. Semerkandî, iki şeyin bir arada bulunamamasını varlık ve yokluk ekseninde üç türe ayırır: biri varlıkta ve yoklukta birleşemeyenler, ikincisi varlıkta birleşemeyip yoklukta birleşebilenler, üçüncüsü ise yoklukta birleşemeyip varlıkta birleşebilenler (Young 2022). Young'un saptadığı üzere, bu üç tür karşıtlık karesinin üç köşesiyle (tenâkuz, tezâd ve alt-karşıtlık) yapısal olarak örtüşmektedir.

Ancak örtüşmeler her noktada simetrik değildir. Dikkat çekici bir asimetri alt-karşıtlıkla ilgilidir. Young'un saptadığına göre, Semerkandî üçüncü tenâfi türü için beklenebilecek iki alt-karşıtlık önerme örneğini değil, iki önerme arasındaki gerektirme ilişkisinin olumsuzlanması biçiminde dolaylı bir örnek verir. Bu tercih, klasik mantık geleneğinde gerçek bir ilişki olarak kabul gören alt-karşıtlığın (Chatti 2019), âdâbü'l-bahs'ın diyalektik hamleleri arasında doğrudan bir karşılık üretmediğini düşündürmektedir. Karabela'nın (2010) formüle ettiği "cedel dili" ile "burhan dili" gerilimi çerçevesinde değerlendirildiğinde, âdâbü'l-bahs'ın önermeler arası ilişkiler dağarcığı, klasik mantığın reddi değil; diyalektik eylemin gereklerine göre yeniden ifadesidir. Tebliğin amacı, bu yeniden ifadenin hangi noktalarda örtüştüğünü, hangi noktalarda asimetri ürettiğini ortaya koymak ve bu asimetrinin âdâbü'l-bahs geleneğinin disiplinler önceliklerini nasıl yansıttığını tartışmaktır.

Doğa Yasalarının Mantıksal Yapısı

Mehmet Elgin

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

melgin@mu.edu.tr

Özet:

Bu bildiride, empirik bilimin bazı kurucu yasalarının yalnızca a priori değil, aynı zamanda analitik olarak da nitelendirilmesi gerektiğini savunuyorum. İlk bakışta bu iddia paradoksal görünebilir. Analitik önermelerin doğruluğu mantık ve anlam ilişkileriyle belirlenirken empirik bilimlerin dünyaya ilişkin bilgi üretir. Dolayısıyla analitik bir yasanın bilimsel araştırmada nasıl önemli bir rol oynayabileceği açıklanmayı gerektirir. Bildirinin temel tezi, bir ilkenin analitik olmasının, onun empirik araştırmaların yürütülmesini mümkün kılan kurucu bir işlev üstlenmesiyle bağdaşabileceğidir. Burada iki ayrı iddia söz konusudur: Bir ilkenin a priori olması, gerekçelendirilmesinin belirli gözlem sonuçlarına dayanmasını gerektirmemesi; analitik olması ise ard bileşeninin önbileşeninden mantık, matematik ve ilgili tanımlar yoluyla çıkmasıdır.

Bu tezin arka planında, doğa yasalarının statüsüne ilişkin Hume'dan Kant'a uzanan tartışma yer almaktadır. Hume, deneyimden hareketle zorunlu bağlantılar kurmanın gerekçelendirilmesini sorunlaştırırken, Kant, Newton fiziğinin temel ilkelerini sentetik a priori yasalar olarak değerlendirmiştir. Kant'a göre, doğa biliminin bazı temel yasaları gözlemlerden türetilmiş genellemeler değil, doğaya ilişkin nesnel ve zorunlu bilgiyi mümkün kılan sentetik a priori ilkelerdir. Bildiride, Kant'ın kurucu yasalar konusundaki sezgisinin korunabileceği, ancak bu yasaların tümünün sentetik a priori olarak görülmesinin gerekmediği ileri sürülmektedir.

Evrimsel biyoloji, bu olasılığı incelemek için elverişli bir örnek sunmaktadır. Sober, doğal seçim, mutasyon, göç ve genetik sürüklenmeyi etkileri ayrı ayrı veya birlikte araştırılabilen evrimsel kuvvetler olarak ele almış (1984), daha sonra biyolojinin olumsuzluk ve istisnalar nedeniyle gerçek yasalardan yoksun olduğu düşüncesini eleştirmiştir (1997). Elgin (2003), Sober (2011) ve Elgin ile Sober (2015), özellikle Hardy-Weinberg yasası ve doğal seçilimin idealleştirilmiş ilkeleri gibi örneklerin a priori olmalarına karşın nedensel ve açıklayıcı işlevler üstlenebileceklerini savunmuştur. Ancak bu ilkelerin ayrıca analitik olup olmadıkları, söz konusu literatürde yeterince incelenmemiştir. Bu ayrım önemlidir; çünkü evrimsel yasalar çoğu kez gerçekte tam olarak karşılanmayan idealleştirme koşullarına bağlı sonuçlar verir. Gözlemlenen bir sapma, bu yüzden, tek başına koşullu ilkenin yanlış olduğunu göstermez.

Bildiride analitiklik, Frege ve Carnap'ın yaklaşımlarından hareketle, bir önermenin mantık, matematik ve ilgili teorik tanımlar yardımıyla temellendirilebilmesi bakımından ele alınmaktadır. Hardy-Weinberg yasası bu yaklaşımı somutlaştırır. Uygun idealleştirme koşulları altında, iki alelin frekansları p ve q olduğunda ve rastlantısal çiftleşme varsayıldığında, beklenen genotip frekanslarının p^2 , $2pq$ ve q^2 olması matematiksel olarak türetilir. Benzer biçimde, doğal seçilimin uygun biçimde tanımlanmış idealleştirilmiş modellerinde, uyum gücü farklılıklarının frekans değişimlerine nasıl yansıtacağı, modelin tanımlarından ve matematiksel yapısından çıkarılabilir. Bu nedenle söz konusu ilkeler Fregeci-Carnapçı anlamda analitik a priori önerme adaylarıdır.

Bununla birlikte, bu türetimlerin analitikliği, ilkelerin gerçek popülasyonlara uygulanmasının da a priori olduğu anlamına gelmez. Belirli bir popülasyonda varsayımların ne ölçüde sağlandığı, gözlenen ve beklenen genotip frekanslarının uyuşup uyuşmadığı ve bir sapmanın hangi evrimsel kuvvetlerden kaynaklandığı empirik araştırma gerektirir. Hardy-Weinberg yasası, yalnızca frekansları hesaplamaya yarayan bir eşitlik değil, gözlemleri yorumlamayı, karşılaştırmalı beklentiler oluşturmayı ve nedensel hipotezleri sınamayı mümkün kılan kurucu bir ilkedir. Doğal seçilimin idealleştirilmiş modelleri de benzer biçimde, belirli nedenlerin beklenen etkilerini ayırt etmeye yardımcı olur. Örneğin bir popülasyondaki alel frekansları gözlemsel verilerden hesaplanırken Hardy-Weinberg yasası bu verilerle karşılaştırılacak teorik dağılımı belirler. Bu karşılaştırma, rastlantısal çiftleşme varsayımı, seçim, göç ve genetik sürüklenme gibi olası nedenlere ilişkin yeni araştırma soruları doğurur.

Sonuç olarak bildiride, kurucu yasa olmanın sentetik olmayı gerektirmediği ve analitik olmanın empirik bakımdan önemsiz olmakla karıştırılmaması gerektiği savunulmaktadır. Newton yasaları ile evrimsel biyolojinin bu tür ilkeleri arasında, bilimsel işlev bakımından benzerliklere rağmen mantıksal yapı bakımından önemli bir fark vardır. Böylece bildiri, söz konusu ilkelerin nedensel ve açıklayıcı özelliklerinden ziyade, kurucu ve bilimsel araştırmaya yön verici rollerine odaklanması bakımından önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu farkı görünür kılmak, hem Kant'ın bilim anlayışını yeniden değerlendirmeye hem de empirik bilimlerde analitik a priori yasaların nasıl mümkün olduğunu açıklamaya katkıda bulunabilir.

Mantığın Doğallaştırılması ve Bilişsel Bilimler: Fenomenolojik Bir Eleştiri

Mehmet Esendemir

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

e.mehmet.29mayis@gmail.com

Özet:

Çağdaş mantık tartışmaları mantığın doğası dair çeşitli dönüşümlere işaret etmektedir. Özellikle Quine'ın doğallaştırılmış epistemoloji fikri ile birlikte mantık a priori ve normatif bir alan olmaktan çıkarılarak bilimin doğal bir parçası olarak yeniden konumlandırılmıştır. Bu yaklaşım mantığın gerektiğinde revize edilebilir bir yapı olduğu fikrini güçlendirmiş ve mantık ile dneysel bilimler arasındaki sınırları önemli ölçüde bulanıklaştırmıştır. Bu dönüşüm bilişsel bilimler içerisinde geliştirilen yaklaşımlarla daha da radikalleşmiştir. Özellikle Philip Johnson-Laird tarafından savunulan model-temelli akıl yürütme(ing. reasoning) anlayışı düşünmenin formel çıkarım kurallarından ziyade mümkün durumları temsil eden zihinsel modellerin kurulması ve manipülasyonu yoluyla işlediğini ileri sürmektedir. Bu perspektifi genişleten Lorenzo Magnani ise akıl yürütmenin aynı zamanda bedenleşmiş ve çevreyle etkileşim içinde gerçekleşen bir süreç olduğunu savunmaktadır. Bu gelişmeler mantığın, düşünmenin temel normatif yapısı olmaktan ziyade bağlama duyarlı bilişsel süreçlerin idealize edilmiş ikincil bir yapı olarak yeniden değerlendirilmesine yol açmaktadır. Fakat mantığın bilişsel süreçlere indirgenmesi yönündeki bu doğallaştırma girişimleri yeni bir problem üretmektedir. Mantık ile akıl yürütme arasındaki ilişkinin empirik düzeyde yeniden tanımlanması mantıksal geçerliliğin normatif ve a priori statüsünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu eğilim bu çalışmada “psikolojizm 2.0” olarak adlandırılan çağdaş bir psikolojizm biçimi olarak yorumlanmaktadır. Zira mantıksal geçerlilik bu yaklaşımlarda örtük biçimde zihinsel ve bedensel işleyişin olgusal özelliklerine indirgenmektedir. Bu çalışma, söz konusu doğallaştırma girişimlerinin sınırlarını fenomenolojik bir perspektiften analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede mantığın doğallaştırılması çabalarının fenomenolojinin psikolojizm eleştirisini yeniden dikkate alınması gerektiği fikri ileri sürülmektedir. Bu bağlamda çalışmada bilişsel modeller ve bedenleşmiş akıl yürütme biçimlerinin mantığın dayandığı anlam kurucu koşulları varsaydığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla mantığın sınırları, onun indirgenebileceği alanları değil hangi fenomenolojik temellere dayandığını gösterdiği savunulmaktadır.

Frege ve Dolaylı Söylem: Epistemik Bir İtiraz

Mehmet Mirioğlu

Bilkent Üniversitesi

mehmet.mirioglu@ug.bilkent.edu.tr

Özet:

Doğruluk-koşullu anlambilim, bir cümlenin anlamını o cümlenin doğru olduğu koşullarla açıklar. Bu yaklaşım bileşimsellik ilkesine dayanır: bir cümlenin doğruluk değeri, yani doğru mu yanlış mı olduğu, parçalarının dünyada neye gönderimde bulunduğundan türer. Dolayısıyla aynı nesneye gönderimde bulunan iki ad birbirinin yerine geçebilmeli ve cümlenin doğruluk değerini değiştirmemelidir. Ancak bu model dolaylı söylem bağlamlarında, yani bir kişinin inancını ya da söylediğini aktaran cümlelerde, başarısız olur. "Lois, Clark'ın sıradan biri olduğuna inanıyor" cümlesinde "Clark" ve "Superman" gerçek dünyada aynı nesneye, yani aynı kişiye, gönderimde bulunur. Bileşimsellik ilkesine göre adlar birbirinin yerine geçebilmelidir. Oysa Lois, Clark'ın sıradan biri olduğuna inanırken Superman hakkında aynı inancı taşımayabilir. Adları değiştirmek cümlenin doğruluk değerini değiştirir. Bu, yalnızca gönderimlere, yani adların dünyada neye işaret ettiğine, dayanan bir anlambilimin yetersiz kaldığını gösterir.

Frege bu sorunu iki düzeyli bir anlambilim teorisiyle yanıtlar: gönderim ve anlam düzeyleri. Bir adın gönderimi dünyada işaret ettiği nesnedir; anlamı ise bu nesnenin düşünüldüğü "sunum biçimi"dir. Evans'ın örneğiyle: "Aphla" ve "Ateb" aynı dağa gönderimde bulunur ama farklı anlamlara sahiptir, çünkü dağı farklı biçimlerde sunarlar. Bu nedenle biri "Aphla yüksektir" cümlesine inanırken "Ateb yüksektir" cümlesini reddedebilir. Frege bu ayrımı dolaylı söylem bağlamlarına uygular: dolaylı söylemde bir ad olağan gönderimini değil, olağan anlamını dolaylı gönderim olarak sunar. "Clark" ve "Superman" aynı gönderimi paylaşır ama farklı anlamlara sahiptir. Lois "Clark"ı sıradan bir iş arkadaşıyla, "Superman"i ise bir kahramanla ilişkilendirir. Dolayısıyla dolaylı söylem bağlamında bu adlar birbirinin yerine geçemez. Frege böylece bileşimsellik ilkesini, gönderimin değil anlamın belirleyici olduğunu savunarak korur.

Bu çalışma Frege'nin açıklamasına itiraz eder. Frege'nin teorisi, öznenin kendi inançlarına bilinçli erişiminin anlambilimsel ayrımın temeli olduğunu varsayar. Oysa Lois'in başarısızlığı anlamsal değil epistemiktir, yani bir anlam sorunu değil bilgiye erişim sorunudur. Clark, Superman olduğu için Lois zaten Superman hakkında bir inanç taşımaktadır; sadece bu iki etiketi zihninde bağdaştıramamaktadır. Bu durum, suyun sıvı olduğunu bilen ama kimya bilgisi eksikliği nedeniyle H₂O'nun sıvı olduğunu kavrayamayan bir kişinin durumuna benzer. Kişi olguyu bilmektedir; ancak iki etiketin aynı şeye işaret ettiğini göremez. Frege'nin sezgisel farklılık ölçütüne benzer şekilde anlamının belirli bir sunum biçiminin özneye şeffaf olmasını, yani öznenin buna bilinçli erişiminin olmasını, gerektirdiğini varsayar. Oysa inançlar, öznenin bunları belirli bir cümleyle ifade edip edemeyeceğinden bağımsız olarak gerçekliğe doğrudan ilişki olarak var olabilir. Lois'in başarısızlığı bir anlam eksikliği değil, kendi bilgisinin iki parçası arasındaki bağlantıya erişememesidir.

Bu teze üç itiraz yöneltilebilir. Birincisi, Frege sense'i öznel değil nesnel bir kavram olarak tanımlar; dolayısıyla Lois'in zihinsel durumu sense ayrımını ortadan kaldırmaz. Ancak sense'in nesnelliği kendi başına ispat gerektirir. Epistemik farklılığı, yani iki şeyin farklı bilinmesini,

anlamsal ayrımın gerekçesi olarak sunmak, epistemikten anlamsala geçişi meşrulaştırmadan yapılan bir hamle olmaya devam eder. İkincisi, Kripke'nin Paderewski örneği tek bir adla çelişkili inançların mümkün olduğunu gösterir ve epistemik açıklamanın yetersiz kaldığı iddia edilebilir. Paderewski hem ünlü bir piyanist hem de Polonya başbakanıdır. Bunu bilmeyen biri "Paderewski müzisyendir" diye inanırken "Paderewski politikacıdır" inancını reddedebilir. Ancak bu örnek sense teorisinin de yetersiz kaldığını ortaya koyar; dolayısıyla epistemik açıklamayı çürütmez, aksine sense teorisine yönelik bağımsız bir itiraz olarak işlev görür. Üçüncüsü, Lois'in inancının de re mi de dicto mu olduğu belirsizdir. De re inançlar doğrudan nesneye yöneliktir; de dicto inançlar ise belirli bir betimleme altında kurulur. Makalenin tezi de re okumayı destekler: Lois'in inancı Clark/Superman'e yöneliktir, ancak ikisinin aynı kişi olduğunu bağdaştıramamaktadır. Bu bir anlamsal ayırmadan ziyade epistemik bir bağdaştırma başarısızlığıdır.

Sonuç olarak doğruluk-koşullu anlambilim dolaylı söylem bağlamlarında başarısız olur ve Frege'nin sense ayrımı bu başarısızlığı açıklamak için güçlü bir araç sunar. Ancak Frege'nin açıklaması epistemik sınırlılıkla anlamsal ayrımı birbirine karıştırır. Lois'in Clark ve Superman hakkındaki farklı inançları iki adın farklı anlamlara sahip olduğunu değil, Lois'in kendi bilgisinin iki parçasını bağdaştıramadığını gösterir. İnançlar anlamları değiştirmez; yalnızca sahip olduğumuz bilgiye her zaman tam erişemediğimizi ortaya koyar.

Komplo Teorilerine Dair Epistemik Bir Değerlendirme

Melis Kaynar Karabey

İstanbul Üniversitesi

meliskaynar7@gmail.com

Özet:

Komplo teorisi, felsefi literatürde ilk kez sistematik biçimde Brian L. Keeley tarafından ele alınmıştır. Keeley’ye göre komplo teorisi, tarihsel bir olayı gizlilik içinde hareket eden ve olayların akışında önemli bir rol oynayan küçük bir grubun (yani komplocuların) kasıtlı eylemleriyle açıklama girişimidir. Bu tanımın üç temel özelliği vardır: komplo teorisi bir olayla ilgili açıklama öne sürdüğünden “teori” niteliği taşır; komplocuların çok güçlü kimseler olması zorunlu değildir, yalnızca olayların meydana gelmesinde kilit bir rol oynamaları ve bunu yeterince güçlü olmadıklarından dolayı gizlice yapmaları gerekir; tek kişilik bir komplo mümkün değildir, komplo en azı iki kişinin gizli iş birliğini gerektirir.

Günümüzde küreselleşme ve sosyal medyanın sunduğu ifade özgürlüğü, iletişim kolaylığı ve bilgiye eşit erişim gibi olanaklar, komplo teorilerinin daha hızlı yayılmasına sebep olmuştur. Sosyal medya platformları, daha önce kapalı gruplarda kalan komplo iddialarını milyonlarca kullanıcıya anında ulaştırmaktadır. Bu durum komplo teorilerinin hem erişilebilirliğini hem de görünür toplumsal desteğini arttırmıştır. Önceleri çoğu insan tarafından “mantıksız” olarak etiketlenen komplo teorilerinin sosyal medya ile takipçilerini arttırması, komplo teorilerinin “makul” görünmesine de sebep olmuştur. Özellikle COVID-19 pandemisi gibi kriz dönemlerinde belirsizlik ve güvensizlik ortamında komplo teorilerinin ivme kazandığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede değerlendirildiğinde komplo teorileri toplumsal güveni sarsma riski taşımaktadır. Bununla beraber bir komplo teorisinin kolay erişilebilir olması ve çok sayıda taraftar bulması, onun epistemik olarak geçerli olduğuna dair bir kanıt oluşturmamaktadır.

Peki neden insanlar komplo teorilerine inanırlar? Keeley, komplo teorilerinin inandırıcılığının yanlışlanamamalarından dolayı değil, bir olayla ilgili açıklamalardaki kimi boşlukları doldurmalarından kaynaklanabileceğini iddia eder. Bir komplo teorisine dair hiçbir kanıt olmasa bile teorisyenler “Bütün kanıtları biz öğrenmeyelim diye yok etmişler” diyerek iddialarını destekleyebilirler. Böylece teorisyenlere göre kanıtın yokluğu, komplonun varlığını kanıtlar. Steve Clarke ise bilişsel bir durum olan temel atfetme yanılgısına (Fundamental Attribution Error) dikkat çeker. Bu yanılgı, komplo teorisyenlerinin olayları, şans veya tesadüf gibi durumsal (situational) faktörler yerine, gizli niyetleri olan bir grup kişinin bilinçli eylemlerine ağırlık vererek açıklama eğilimidir. Kişinin komplo teorilerine inanmak için birçok sebebi olabilir fakat felsefi açıdan önemli olan komplo teorilerine nasıl yaklaşacağımızdır.

Dentith’e göre komplo teorilerine yönelik iki temel yaklaşım vardır. İlki birinci kuşak filozofların oluşturduğu tikelcilik (particularism) yaklaşımıdır. Tikelcilik yaklaşımına göre komplo teorilerine inanmak sorunlu veya irrasyonel değildir. Onlara göre komplo teorileri yalnızca “komplo teorisi” oldukları için reddedilemez: her bir komplo teorisi kendi kanıtlarına bakılarak, vaka açısından incelenmelidir. Genelcilik (generalism) ise tikelciliğe karşı çıkar. Yeni nesil kimi filozoflar, komplo teorisi üretmenin ve onlara inanmanın temelinde epistemik bir yanlışlık olduğunu savunur. Bu yanlışlık, komplo teorilerini reddetmelerinin sebebidir.

Dentith ise tekilciler ve geneltciler arasındaki çatışmayı “bazı” kelimesini ekleyerek çözebileceğini düşünür: sadece bazı komplo teorileri bilgi otoriteleriyle ciddi şekilde çelişir; sadece bazı komplo teorilerini savunan kişiler, görünür kanıtlara karşı gelirler. Böylece Dentith, komplo teorilerinin epistemik tehlike taşıyabileceği gerçeğini vurgularken, bu durumun komplo teorilerinin anında reddedilmesi gerektirmediğine de dikkat çeker.

Komplo teorilerinin en önemli tehlikesi bireysel değil, toplumsal ve epistemik düzlemde kendisini göstermektedir. Komplo teorileri toplumsal kurumlara, kuruluşlara ve alanında uzman kişilere olan güvenimizi tahrip eder. Keeley’nin de belirttiği üzere komplo teorilerinin yarattığı artan şüphecilik bir kez yayıldığında onu durdurmak güçleşir ve sonuç olarak toplumun temel yapısını zedeler. Bu bağlamda felsefenin görevi, sağlıklı şüphecilik ve dogmatik inanç arasındaki sınırı çekmektir.

İslam Düşüncesindeki “Mantık İlminin Konusu” Tartışmalarını Sahnenin Değişimi Kuramı Bağlamında Değerlendirmek

Muhammet Maşuk Aktaş

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

muhammetmasukaktas@gmail.com

Özet:

Organon mirasının tercüme, temas ve akış gibi yollarla İslam dünyasına intikal etmesi, beraberinde mantık ilminin konusunun ne olduğuyla alakalı ciddi tartışmaların başlamasına yol açmıştır. Mantığın konusunun kayıtsız şekilde dil mi olduğu yoksa zihindeki anlamlara delalet etmesi kaydıyla mı dil olduğu gibi tartışmaların yoğun şekilde devam ettiği dönemde Muallim-i Sâni (ikinci hoca) olarak anılan Fârâbî ilgili tartışmalar arasında muhakeme ve tercih yapan imalarda bulunmuştur. Ancak Fârâbî bu tartışmaların zemininde yer alan bazı felsefi hususların birtakım problemler ve çıkmazlar tazannum ettiğini tespit ettikten sonra bu hususa yeni bir açılım getirmiştir. Fârâbî'nin bu açılımının adı ikinci akledilirler (ma'kûlât-ı sâniye) teorisi. Fârâbî bu teoriyle birlikte sadece mantığın konusunun neliğiyle alakalı teknik bir sorunu çözmeye çalışmamış, bununla birlikte -ama daha ziyade bunu önceleyen bir tarzda- felsefi düşünmenin başlatıcısı olan soruyu dönüştürerek mantığın konusunun neliği ve konumunun önemi gibi hususlarda yeni açılımlar yapmıştır.

İkinci akledilirler teorisiyle birlikte felsefi düşünmenin başlangıç noktası zihin olarak konumlanmaktadır. Çünkü akledilirlerin birinci ve ikinci evrenleri, zihnin farklı düşünme tarzlarından ibarettir. Birinci akledilirler evrenini ikincisinden ayıran temel husus ise içerikli olmasıdır. Buna göre birinci akledilirler, zihnin içerikli nesneleri düşündüğü evren iken; ikinci akledilirler ise zihnin içeriksiz düşünme tarzıdır. Fârâbî'ye göre felsefi sorgulamanın hareket noktası zihnin düzenlenmesi şeklinde olmalıdır. Ancak bilen özne kendisi üzerine düşünmeye başladığında kendiyle bile çelişerek hataya düşebildiğini fark etmektedir. Bu noktada sonraki felsefi araştırmalarının sağlıklı olabilmesi için bir disipline ihtiyaç duyulmaktadır. Fârâbî bu nedenle mantığın ilgili ihtiyaca cevap vermesi ve disiplinler kümesi içinde diğer ilimlerle de ilişki içinde olmasını bir zorunluluk olarak görür. Söz konusu gayenin gerçekleşebilmesi için ise mantığın içerikten soyut bir düzlemde salt formel bir yapıda inşa edilmesi gerekmektedir. Tüm bunların neticesinde zihni ve düşünceyi düzenleyen mantığın konusunun ikinci akledilirler olması kaçınılmazdır.

Fârâbî bu anlayışıyla birlikte antik şarihlerden gelen birçok Organon tartışmasını mantığın dışına iterek mantığı içeriksizleştirme projesini gerçekleştirmiştir. Tüm bu geçişlerin arkasında yatan sebep şudur: Fârâbî felsefi sorgulamayı başlatan soru olarak -antik şarihler farklı olarak- “sahneyi kuran özne olarak Ben'in, üyesi olduğu varolanlar kümesinde karşısındaki diğer nesneleri nasıl bileceği”ni araştırmaz. Bunun yerine felsefi sorgulama projeksiyonunu zihnin kendisine çevirerek mantığın kendisini düşünme üzerine sistemli düşünme faaliyetine dönüştürür. Felsefi sahnede görülen bu değişim mantığın konusunun da değişmesine neden olur. Bu çalışmada Fârâbî'deki bu sahne değişimi anlayışının mantığın konusunun belirginleşmesine nasıl yansıdığı incelenmeye çalışılacaktır.

Mantık ve İlişkiselik

Muhammet Nasih Ece

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

hermesece2009@hotmail.com

Özet:

Bu bildiri, mantık olgusu ve bilimini var eden fenomenin “ilişkiselik” olduğunu ve mantık bilimi problemlerinin buna göre belirlendiğini/belirlenebileceğini izah etmeyi amaçlamaktadır. Mantık, bir yönüyle olguya bir yönüyle de disipline işaret eden bir kavramdır. Olgusal açıdan mantık, doğru düşünmenin yasası; disiplin olarak da doğru düşünme olgusunu araştırma alanı olarak seçen bilim olarak ifade edilebilir.

Mantık veya mantıksallık dediğimiz gerçeklik, salt kendinden bir varoluşa sahip değildir. Onun ortaya çıkmasını sağlayan önsel gerçeklikler söz konusudur. Başka bir ifadeyle mantığın kendisine bağlı olduğu kavram veya gerçeklikler vardır. Bunun için formel doğruluk-yanlışlık, tutarlılık-tutarsızlık, yüklem, bağlantılılık, nedensellik ve ilişkiselik gibi kavramları saymak mümkündür. Bunlar mantıksallığı var eden kavramlar veya fenomenler olarak görülebilir. Bu kavramların zamansal değil, doğal ve nedensel açıdan mantıksallığı önceleyen durumları söz konusudur. Bu öncelik, saydığımız kavramların olmaması durumunda mantıksal bir gerçeğin olamayacağı anlamına gelmektedir.

Çokluğu birliğe indirgemenin epistemolojik olarak sağlayacağı anlamsal ekonomiklik açısından öncelikle mantıksallığı var eden bütün kavramların temelinde tek bir kavramın olup olmadığına bakmamız gerekir. Mantıksal tüm kavramların altında ilişkiselik gerçekliğini görüyoruz. Örneğin, bir yüklem varsa zorunlu olarak konu vardır. Bu da yüklenen ve yüklenilenin ilişkisini göstermektedir. Bağlantı, iki şeyin bağlantısıdır ve birden fazla varlığı gerektirmektedir. Tek bir şeyin bağlantısından bahsetmek mümkün değildir. Tutarlılık ya iç ya da dış tutarlılıktır, yani iki şeyin uyumundan bahsedilebilir. Doğruluk veya yanlışlık ya bir önermenin kendi iç öğelerinden bir kritere ya da dışsal bir öğeye bağlı gerçekleşen değerlerdir. “Mantıklıdır” ve “mantıklı değildir” denildiğinde söz konusu kavramların anlamlarından hareketle yargılamalar yapılmaktadır. Ancak mantığın anlamlarından hareketler var olduğu tüm kavramlara baktığımızda orada bir gerçekliği görebiliriz ki, o da ilişkiseliktir. İlişkiselik birden fazla şeyin varlığını gerektirmektedir. Eğer bir önermeye formel açıdan doğru veya yanlış deniliyorsa bu, önermede bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bir önermenin tutarlılığından bahsediliyorsa orada birden fazla şeyin ilişkisi söz konusudur. Bağlantı, yüklem, neden kavramlarında da benzer durumlar geçerlidir. Hepsini var eden ilişkiselik gerçeğidir. Bunun tersi söz konusu değildir. İlişkiseliliğin olduğu yerde diğer kavramlar olmak zorunda değildir. Örneğin, “okul-sınıf” ilişkisinden bahsedebiliriz, ancak burada nedensellik veya yüklemden bahsetmek zorunda değiliz. Bu da bize tüm mantıksal olguların temelinde ilişkiseliliğin olduğunu göstermektedir.

Bu gerçeği tespit edip ve izah etmek, mantığın zeminini kavramak açısından önemlidir. Mantığın varlık zeminini anlamadan onun felsefesini ve gelişimini anlamak mümkün değildir. Mantıksal olanın ve olmayanın ayırımı sağlıklı yapılamaz. Mantığın formel denetlemeye sahip bir yöntembilim olarak düşünüldüğünde neden bu denetlemeyi mantık yapmaktadır? Bu, formel ilişkiselikte geçerli olanı konu edinmesinden kaynaklanmaktadır.

Peki ilişkisellik gerçeği sadece mantığı var etmeye yeterli midir? Salt bir ilişkiselliğin mantığı ortaya çıkarttığını söyleyemeyiz. Bu ilişkiselliğin epistemik bir değere de kavuşması gerekir. Yani ilişkinin doğru veya yanlışlık gibi değerlendirilmesi gerekir. Ancak şunu ifade edelim ki, salt mantık açısından doğruluk ve yanlışlık formel bir düzeydir. Bu çözümleme bize mantığı var eden noktanın değer kazanmış bir ilişkiselliğin olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle mantığın bir formel değerler ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. “Doğru ilişki” kavramı tüm düşünce ve eşya için geçerli bir kavramdır. Bu kavram, mantığı diğer tüm disiplinlere yöntem bilim yapmasının nedenini de vermektedir. İlişki ve ilişkinin doğruluğu zihinsel bir durumdur. Aslında bizim mantık dediğimiz şey doğru ilişkiyi belirlemesidir.

İlişkisellik meselesinin bilimsel yönüne uzanan boyutu itibariyle “mantık bilimin konuları nelerdir? Veya hangi konuları olmalıdır?” soruları açısından esas önem arz etmektedir. İlişkisellik kriterleri çerçevesinden kavram mantığının hangi açıdan mantığa konusu olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Öteden beri kavramlara yönelik yapılan kategoremantik ve sinkategoremantik ayrımın temelinde ilişkesillik yer almaktadır. Mantıksal kavramları var eden mantıksal ilişkidir. Bunu “bütün”, “hiç” ve “bazı” nicelik terimlerinde; “ve”, “veya”, “ise”, “ancak ve ancak”, “değildir” gibi önerme eklemlerinde; “çünkü”, “fakat”, “böylece”, “ancak” gibi cümle bağlaçlarında görmek mümkündür. Kavramlar arası ilişkilerin neden mantığın konusu olduğu ilişkisellikte yatmaktadır. Önergelerin nitelik ve niceliğinin neden mantıksal bir mesele olduğu burada yatmaktadır. Modalite konusunun mantıksal olup olmadığının tartışmasının nedeni bununla ilişkilidir. Akıl yürütmelerde öncül ve sonuç ilişkisinin neden mantıksal olduğu bununla kavranabilir. Safsatanın neden mantıksal yanlışlar olduğunun sebebi burada bulunabilir. Mantığı kavramlarla değil de önergelerle başlatan yaklaşımın tutumu da bununla ilişkilidir. Çünkü salt kavramsal oluş bir ilişkiyi vermemektedir. Ama her yargıda mutlak bir yüklem vardır. Yüklem ise yargısal ilişkiyi vermektedir.

Sonuç olarak, bu bildiriyle mantığı var eden ilişkisellik gerçeğini ortaya çıkararak bununla hem olgusal mantığın hangi zemine dayandığı izah etmiş hem de mantık bilimin çerçevesinin nasıl çizilmesi gerektiğine dair bir ön-fikir vermiş olacağız.

Arapça Mantık Üzerinden Karşıtlık Karesini Yeniden Okumak: Fârâbî Örneği

Müşerref Ardic & Büşra Yılmaz

Bursa Uludağ Üniversitesi

mimardic@gmail.com, busrademirbilek98@gmail.com

Özet:

Başlangıcını Aristoteles'in (M.Ö 384-322) sistematik olarak inşa ettiği Aristotelesçi mantık, tarihsel sürecinde pek çok kişi ve grupların katkılarıyla, özellikle de Arapça yazan Müslüman mantıkçıların katkılarıyla uzun bir dönem (M.Ö. 4. yy'dan yaklaşık 19. yy'a kadar) mevcut konumunu sürdürmeyi başarmıştır. Yaşayan bir gelenek olarak çeşitli şekillerde üzerinde çalışılmaktadır. Ancak Gottlob Frege'nin (1848-1925) matematiği mantığa indirgeme çabalarıyla başlayan yeni bir mantık kavrayışı, uzun süre kabul gören bu Aristotelesçi mantık anlayışından farklı bir yapıda ortaya çıkmıştır. Modern mantık olarak bilinen bu sistemler, çağdaş epistemolojide gelenekselin devamı olarak iddia edilse de iki mantık arasında belirgin farklar mevcuttur. Bu farkların temelinde geleneksel ve modern mantığın farklı karşıtlık karesi okumalarına sebep olan varlıksal getirim (existential import) probleminin yer aldığı belirtilmiştir.

Geleneksel mantıkta önermeler çoğunlukla varlık varsayımı/kabulü içeren bir yapı üzerine kuruludur. Dolayısıyla bir önermenin doğruluk değeri, öznenin var olması bakımından değerlendirilir. Buna karşılık modern niceleme mantığında $\forall x (Sx \rightarrow Px)$ şeklinde koşullu olarak ifade edilen tümel önermenin konusu, varlık bildirmeyen boş bir küme olabilir. Modern mantık bu türden önermelerin doğruluk değerini, önermenin formu bakımından koşulluluk yoluyla açıklamaya çalışır. İki farklı yaklaşımın ortaya koymuş olduğu farklı doğruluk değerlerinin en belirgin biçimde görüldüğü yer karşıtlık karesidir. Karşıtlık karesi, aynı özne ve aynı yükleme sahip olan dört nicelendirilmiş kategorik önerme arasındaki mantıksal ilişkileri gösterir. Karede yer alan mantıksal ilişkiler çelişiklik, üst-karşıtlık, alt-karşıtlık ve altıklık ilişkileridir. Bu ilişkiler bir önermeden yeni bir önerme elde etmede, çıkarımlarda ve çıkarımların denetlenmesinde kullanılır. Modern mantığın varlıksal getirim problemi, karede yer alan bazı mantıksal ilişkilerin iptaline yol açar. Örneğin konusu boş kümeye karşılık gelen doğru bir tümel önerme söz konusu olduğunda bu önermenin altığı olan tikel önermesinin de aynı doğruluk değerine sahip olması anlamına gelen altıklık ilişkisi iptal olur. Öte yandan boş kümeye karşılık gelen tümel bir önermenin hem olumlusunun hem de olumsuzunun aynı anda doğru olabilmesi, geleneksel üst-karşıtlık ilişkisini iptal eder. Yine tikel önermeler arasındaki alt-karşıtlık ilişkisinin de iptal olduğu görülür. Kesin sonuç verme bakımından karedeki önermeler arasındaki mantıksal ilişkilerden geriye, sadece çelişiklik ilişkisi kalır.

Bu çalışmada Aristoteles'in eserlerini yorumlayarak Stoacıların şartlı önermeleri ile harmanlayıp Antik Çağ ile Orta Çağ mantığı arasında köprü görevi gören Fârâbî'nin karşıtlık karesi anlayışının modern mantığın perspektifinden okunması ve böylece karede oluşan problemleri durumlar ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda ulaştığımız verilere göre Arapça mantık filozoflarından Fârâbî, Aristoteles ve Stoa mantığı etkisiyle karşıtlık karesinde yer alan önermeler arası ilişkileri yeniden tanımlamış ve belirsiz önermelerin niceliğini, önermenin tümelliğine dair bir mana veya bir karine bulunmuyorsa tikel olarak konumlandırmıştır. Onun

yaklaşımı Aristoteles’inki ile birebir aynı değildir. Bu yönüyle Fârâbî’nin metinlerinden elde edilen veriler, Aristoteles’in karşıtlık karesine dair yaklaşımının modern mantıkta varlıksal getirim problemi çerçevesinde yeniden yorumlanması gözetilerek ve yine Fârâbî’nin belirsiz önermelere dair yaklaşımı dikkate alınarak bir çözüm denemesi yapılacaktır. Çalışmada, sosyal bilimler araştırma yöntemlerinden nitel araştırma esas alınarak belge analizi ile literatür taraması yapılmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde yaygın olarak “karşıtlık karesi” adıyla bilinen yapıda yer alan mantıksal karşıtolum ilişkilerinin geleneksel mantıktan modern mantığa geçişte nasıl etkilendiği, bazı mantıksal karşıtolum ilişkilerinin nasıl ortadan kalktığı konusu incelenmiştir. İkinci bölümde Fârâbî’nin eserleri üzerinden karşıtlık karesinde yer alan önermelerin tanımları, aralarındaki mantıksal ilişkiler, mühmele ve ma’dule önermelerin yol açtığı problemlere getirdiği çözümler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise modern mantıkçıların Aristoteles ile Fârâbî’nin karşıtlık karesine getirdikleri yorumlar ve bu yorumların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Elinizdeki özet, 2025 yılı 1. döneminde TÜBİTAK “1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı” kapsamında desteklenen 125K807 numaralı ve “Yeni Mantıkî Kıyas Teorilerinin Tarihi Zemininde Formel Bir İnşa” başlıklı projenin bir çıktısı olarak hazırlanmıştır. Bu yönüyle TÜBİTAK’a ve sempozyum programını düzenleyen kuruluş ve ekibine teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Eşeyssel Seçilim Açıklamalarında Cinsiyet Yanlılığının Mantıksal Temelleri: Eksik Belirlenim ve Teori Seçimi

Nefise Barak

Muş Alparslan Üniversitesi/Felsefe Bölümü

nefisebaraks@gmail.com

Özet:

Bu çalışma, eşeyssel seçilim teorisinde öne çıkan temel açıklama modellerinin mantıksal yapısını incelemeyi ve bu yapıların cinsiyet yanlılığı varsayımlardan nasıl etkilendiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Eşeyssel seçilim açıklamalarında cinsiyet yanlılığının, eksik belirlenim koşulları altında teori seçimini yönlendiren örtük öncüller aracılığıyla mantıksal yapıya dâhil olduğu ileri sürülmektedir. Charles Darwin, eşeyssel seçilimi doğal seçiminden ayrı bir mekanizma olarak ele almış ve özellikle organizmanın hayatta kalma başarısına doğrudan katkı sağlamayan, hatta kimi durumlarda dezavantajlı olabilen özelliklerin (örneğin tavus kuşunun kuyruğu) açıklanmasında kullanmıştır. Genel olarak eşeyssel seçilim, eşeyli üreyen organizmalarda hayatta kalma başarısından bağımsız olarak üreme başarısını etkileyen özelliklerin seçilmesi sürecidir. Darwin'e göre eşeyssel seçilim, bir yandan erkeklerin kendi aralarında verdiği rekabeti, diğer yandan dişilerin çiftleşme için eş seçimini kapsayan iki aşamalı bir süreçtir. Erkekler arası rekabet sonucunda büyük vücut ölçüsü ve boynuz gibi fiziksel mücadeleye olanak tanıyan özellikler evrimleşirken, dişi seçimi aşamasında parlak renkler, karmaşık desenler ve ritmik sesler gibi özellikler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Darwin, eş seçimi bağlamında dişileri çoğunlukla çekingen, pasif ve seçici bir konumda tasvir ederken, erkekleri aktif rekabetin ve gösterinin öznesi olarak konumlandırır. Bu durum, eşeyssel seçilim teorisinin daha başlangıç aşamasında belirli toplumsal ve cinsiyet yanlı kabullerden bağımsız olmadığını göstermektedir.

Darwin sonrası dönemde eşeyssel seçilim teorisinin klasik açıklama çerçevesi, Angus John Bateman'ın ortaya koyduğu ilke ve Robert Trivers'ın bu ilkeyi geliştirerek ortaya koyduğu Ebeveyn Yatırım Teorisi ile şekillenmiştir. Bu çalışmada, çiftleşme öncesi sürece odaklanan Bateman ilkesi ve Ebeveyn Yatırım Teorisi mantıksal açıdan analiz edilecek; eşeyssel seçilimin klasik açıklama modellerini oluşturan bu görüşlerin öncüllerinde cinsiyet yanlılığı varsayımlarının nasıl yer aldığı kısaca gösterilecektir. Devamında, çiftleşme sonrası süreçleri açıklamak üzere geliştirilen Sperm Rekabeti (Sperm Competition) ve Gizil Dişi Seçimi (Cryptic Female Choice) modelleri ele alınacaktır. Çiftleşme sonrası eşeyssel seçilim sürecine ilişkin bazı veri setleri hem Sperm Rekabeti'ni hem de Gizil Dişi Seçimi'ni desteklemekte ve hangisinin tercih edilmesi gerektiğine dair belirlenim problemini ortaya çıkarmaktadır. Klasik Duhem–Quine tezinin aksine burada savunulan eksik belirlenim anlayışı, tüm teorilerin her veriyle uyumlu olabileceği yönünde güçlü bir iddia değil; belirli empirik durumlarda veri ile teori arasındaki belirleyici ilişkinin zayıfladığını ifade eden daha sınırlı bir yaklaşımdır. Başka bir ifadeyle, güçlü ya da kalıcı değil; zayıf, yerel ve bağlama bağlı bir eksik-belirlenim olduğudur. Genel hatlarıyla veri setinin birden fazla teoriyi desteklemesine işaret eden bu eksik belirlenim durumu, epistemik bir boşluk oluşturmakta; teori seçiminde cinsiyet yanlılığı gibi arka plan varsayımlarının etkili olmasına imkân tanımaktadır. Sperm Rekabeti ve Gizil Dişi Seçimi aynı veri seti tarafından desteklense de Sperm Rekabeti üzerine yapılan çalışmaların sayısı, Gizil Dişi Seçimi çalışmalarının neredeyse altı katıdır ve bilim toplulukları tarafından bu model daha fazla kabul görmektedir.

Bu noktada, Helen Longino'nun bağlamsal empirizm yaklaşımı teorik bir çerçeve sunmaktadır. Longino'ya göre bilimsel bilgi üretimi yalnızca bireysel akıl yürütmelerin değil, aynı zamanda arka plan varsayımları ve eleştirel etkileşimler yoluyla şekillenen toplumsal süreçlerin ürünüdür. Eşeyssel seçilim açıklama modelleri, Longino'nun perspektifine somut bir örnek sunmakta ve cinsiyet yanlılığı kabullerinin açıklamaların mantıksal yapısına nasıl dâhil olabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla belirli açıklama modellerinin tercih edilmesi, yalnızca mantıksal tutarlılık ya da ampirik yeterlilikle değil, aynı zamanda hangi varsayımların sorgulanmadan kabul edildiğiyle de yakından ilişkilidir.

Sonuç olarak bu bildiri, eşeyssel seçilim teorisinde geliştirilen açıklama modellerinin mantıksal yapısının, eksik belirlenim koşulları altında cinsiyet yanlılığı varsayımlara açık hâle geldiğini ileri sürmektedir. Bu durum, bilimsel açıklamaların tamamen nesnel ve değerlerden bağımsız olduğu yönündeki klasik anlayışı sorgulamayı gerektirmektedir. Bildiri, bilimsel açıklamaların mantıksal

analizinin yalnızca formel yapıları değil, aynı zamanda bu yapıların içine yerleşen örtük varsayımları da kapsamı gerektiğini savunmaktadır.

Nicolaus Cusanus'ta Matematiksel Analoji ve Coincidentia Oppositorum: Çokgen-Çember Modeli Üzerinden Mantığın Sınırı

Nuri Çiçek

Aksaray Üniversitesi

nuricicek@yandex.com.tr

Özet:

Nicolaus Cusanus'un matematiksel analogileri ile coincidentia oppositorum (karşıtların birliği) öğretisi birlikte ele alındığında, mantığın sonsuz karşısındaki konumu yalnızca epistemolojik değil, aynı zamanda ontolojik bir problem olarak görünür hale gelir. "Sonsuz" kavramı niceliksel bir sınırsızlığı değil, Tanrı ile özdeş olan ve her türlü belirlenim, sınır ve karşılaştırılabilirlikten aşkın bir varlık tarzını ifade eder. Ölçü, oran ve karşılaştırma ilişkileri sonlu varlık alanına aitken, sonsuz bu ilişkilerin geçerliliğini yitirdiği bir düzeye işaret eder. Yine de sonlu ile sonsuz arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. İlişki, niceliksel bir oran üzerinden değil, analogik ve işaret edici bir yaklaşma üzerinden kurulur. Sonlu akıl sonsuzu kavramsal olarak kuşatamaz. Buna rağmen kendi sınırının bilinci içinde ona yaklaşmayı sürdürür.

Çokgen-çember analogisi söz konusu yaklaşmanın yapısını daha açık kılar. Kenar sayısı artırılan bir çokgen çembere yaklaşır. Yaklaşım sürekli, ancak özdeşlik hiçbir zaman gerçekleşmez. Yaklaşma ile özdeşlik arasındaki ontolojik mesafe ortadan kalkmaz. Sonlu ile sonsuz arasında niceliksel bir ölçü kurulamaz. Buna rağmen analogi kurulabilir. Çokgen ile çember arasındaki ilişki, özdeşlik üretmeyen fakat yön tayin eden bir benzeşim olarak işlev görür. Ölçülemezlik yalnızca niceliksel bir eksiklik olarak anlaşılmamalıdır; daha çok ontolojik bir ayrımı ifade eder. Sonlu olanın ilerleyişi bilgi miktarını artırır. Ancak söz konusu artış ontolojik bir yaklaşma üretmez. Aksine, sonsuzun erişilemezliği daha belirgin hale gelir. İlerleme kapanma anlamına gelmez; sınırın giderek daha açık kavranmasıyla ilişkilidir.

Sonlu varlık alanı dikkate alındığında mantığın işleyişi daha anlaşılır hale gelir. Sonlu varlık belirlenim, sınır ve karşılaştırılabilirlik üzerinden kavranır. Bir varlığın ne olduğu ne olmadığı ile birlikte düşünülür. Ayrımın kurulduğu noktada özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri işlerlik kazanır. Mantıksal düşünme ayrım koyma, sınır belirleme ve oran kurma işlemlerine dayanır. Bu işlemler sonlu varlık alanına aittir. Mantığın biçimsel yapısı ile sonlu varlığın ontolojik yapısı arasında bir uygunluk bulunur. Bu nedenle mantık, sonlu olanın düşünülme biçimi olarak anlaşılabilir.

Sonsuz düzeyi dikkate alındığında tablo değişir. Biçimsel yapı ortadan kalkmaz. Buna karşılık geçerlilik alanı farklılaşır. Ayrımın çözülmesi, karşıtlıkların klasik anlamda karşı karşıya konulmasını zorlaştırır. Belirlenim ve sınırın yokluğu ölçü ve oran ilişkilerini geçersiz kılar. Mantık tamamen ortadan kalkmaz. Ancak klasik biçimiyle uygulanabilirliğini sürdürmesi mümkün görünmez. Mantığın sınırı epistemik bir eksiklik olarak değil, dayandığı ayrım yapısının sonlu varlığa bağlılığı ile ilişkili olarak anlaşılabilir.

Aklın sınırına ilişkin bu tespit, Cusanus'un yaklaşımının irrasyonalist olarak değerlendirilmesini zorlaştırır. Söz konusu olan aklın reddi değildir; daha çok sınırlarının belirlenmesidir. Mantığın geçerlilik alanını belirlemek onu ortadan kaldırmak anlamına gelmez.

Aksine yanlış kullanımın önüne geçerek aklın meşru işleyiş alanını daha görünür hale getirir. Aristoteles ile sistematikleşen gelenekte mantık, akıl yürütmenin biçimsel koşullarını inceleyerek çıkarımların tutarlılık koşullarını belirlemiştir. Buna karşılık sonsuz doğrudan mantığın konusu haline gelmez.

Coincidentia oppositorum öğretisi, söz konusu dönüşümün daha ileri bir ifadesi olarak düşünülebilir. Çokgen-çember analojisi bilginin neden tamamlanamadığını gösterir. Karşıtların sonsuzda birliği aynı durumun ontolojik zeminine işaret eder. Mantıksal bir çelişkinin kabul edildiğini söylemek doğru olmaz. Daha uygun bir ifadeyle, çelişkinin ortaya çıktığı kategorik düzlemin aşıldığı söylenebilir. Çelişmezlik ilkesi tamamen terk edilmez. Geçerliliği sonlu varlık alanı ile sınırlı kalır. Sonsuz düzeyinde düşünme, klasik mantığın ötesine geçen daha kapsayıcı bir kavrayışı gerektirir. Mantığın ortadan kalktığı söylenemez. Daha uygun bir ifade ile farklı bir düşünme tarzı içinde yeniden konumlandırılır. Aklın yerini irrasyonel bir alan almaz. Aklın yönü değişir.

Mantığın konumu bu çerçevede yeniden değerlendirilebilir. Mantık sonsuzu doğrudan kavrayan bir yapı değildir. Sonlu aklın sonsuza yaklaşma sürecini düzenleyen bir işlev üstlenir. Bu süreç hiçbir zaman tamamlanmaz. Sonlu ile sonsuz arasında niceliksel bir ölçü kurulamaz. Buna karşılık analogik yaklaşma sürer. Cusanus'un docta ignorantia kavramı bu durumu ifade eder. Bilginin ortadan kalktığı ileri sürülmez. Bilginin sınırının bilindiği vurgulanır. Bilmek, sonsuzu kavramak anlamına gelmez. Sonsuz karşısında sonlu aklın sınırlılığını kavramak anlamına gelir.

Çağdaş mantık tartışmaları ile birlikte düşünüldüğünde, söz konusu yaklaşımın belirli açılardan yeniden yorumlanabileceği görülür. Mantığın evrenselliği iddiası çoğu zaman tekil bir akıl modeli varsayımına dayanır. Buna karşılık günümüzde parakonsistent, çok değerli ve sezgisel mantık gibi sistemler, doğruluk ve çelişkinin farklı biçimlerde ele alınabileceğini göstermektedir. Mantığın tek bir biçimde sabitlenmesi gerektiği yönündeki varsayımlar yeniden düşünölmeye açıktır. Cusanus'un yaklaşımı, mantığın geçerliliğinin belirli ontolojik ve semantik koşullara bağlı olduğu fikriyle birlikte ele alındığında daha anlamlı hale gelir.

Sonuç olarak mantığın sınırı düşüncenin sona erdiği bir nokta değildir. Sınır, düşünmenin imkân koşullarını belirler. Cusanus'un yaklaşımı, mantığı ortadan kaldırmak yerine onu ait olduğu ontolojik bağlam içinde yeniden konumlandırma girişimi olarak değerlendirilebilir.

Belirsizliğin Mantıksal Temelleri

Oğuz Akçelik

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

oguzakcelik@gmail.com

Özet:

Belirsizlik problemi, felsefe ve mantığın en güncel problemlerinden biridir. Belirsizlik, bir önermenin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu söyleyemediğimiz durumları ifade eder. Bu tür sınır durumları, belirsizliğin temel inceleme alanıdır. Literatürde belirsizliğin üç temel kaynağı kabul edilir. Bunlardan ilki, belirsizliğin kaynağının bilgi sınırlılığı olduğu epistemik belirsizliktir. İkincisi, dilsel terimlerin anlam sınırlarının kesin olmamasından doğan semantik belirsizliktir. Üçüncüsü ise gerçekliğin bizzat kendisinin yapısal bir özelliği olan, diğer bir deyişle ne dilsel temsilin ne de bilgi durumunun bir ürünü olan metafiziksel belirsizliktir.

Mantık açısından bakıldığında, klasik iki değerli mantık belirsizlik olgusunu doğrudan modellemekte zorlanır. Çünkü belirsiz önermeler ne kesin olarak doğru ne de kesin olarak yanlıştır. Bu nedenle belirsizlik, biçimsel mantıkta doğruluk değerleri belirli aralıkta derecelendirilerek yorumlayan çok değerli mantıklar (örneğin puslu mantık) ile belirsiz terimlerin tüm “kesinleştirmelerini” dikkate alan üstdeğerlemeli mantık gibi alternatif yaklaşımlar geliştirmiştir. Üstdeğerlemeli mantığa göre, eğer bir önerme tüm kesinleştirmelerde doğruysa doğru, tümünde yanlışsa yanlış, bazılarında doğru bazılarında yanlışsa belirsiz kabul edilir.

Bu çalışmanın konusu, bu yaklaşımların çoğunlukla belirsizliği ya semantik ya da epistemik bir fenomen olarak ele aldığı, ancak metafiziksel belirsizliği göz ardı ettiğidir. Oysa eğer belirsizlik yalnızca dilin veya bilginin değil, gerçekliğin ontolojik bir durumuysa, o zaman anlam, doğruluk ve mantıksal çıkarım kuramlarımızı buna göre yeniden düşünmemiz gerekir. Bu doğrultuda önerilen yaklaşım, metafiziksel belirsizliği içlemsel semantik çerçevesinde modellemektir. İçlemsel mantık, ifadelerin anlamlarını olası dünyalar veya durumlar bağlamında ele alır. Burada amaç, belirsizliği salt dilsel veya salt bilgisel bir temsil sorunu olarak görmeden, anlam ile gerçeklik arasındaki karmaşık ilişki içinde, ontolojik çeşitliliğin yapısal bir boyutu olarak karakterize etmektir. Çalışmada λ -soyutlamaları hesabı gibi biçimsel araçlar kullanılarak, varlıksal özdeşlik, parça-bütün ilişkileri ve kavram adı belirsizliği gibi özel belirsizlik durumları üzerinden mantıksal model uygulamalarına değinilecektir. Sonuç olarak, belirsizlik problemi mantık açısından yalnızca teknik bir zorluk değil, aynı zamanda gerçekliğin doğasına dair derin bir felsefî sorudur.

ZFC ve NBG’de Ontoloji ile Mantık Arasındaki Diyalojik Etkileşim ve Matematiksel Notasyonda Temsil

Osman Gazi Birgül

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

gazibirgul@gmail.com

Özet:

Bu çalışmanın amacı, tek-türlü (one-sorted) ve iki-türlü (two-sorted) mantıksal çerçeveler arasındaki farkın yalnızca teknik bir ayrım olmadığını mantık–ontoloji arasındaki diyalojik ilişki bağlamında göstermek ve bu ilişkinin Benacerraf’ın problemini temsil düzeyinde yeniden tartışmaya açmaktır. Bu doğrultuda Zermelo-Fraenkel küme kuramı (ZFC) ile Von Neumann–Bernays–Gödel küme kuramı (NBG) karşılaştırılmakta ve her iki kuramın kümeler düzeyinde aynı matematiksel sonuçları üretmelerine rağmen farklı ontolojik ve mantıksal çerçeveler sunduğu gösterilmektedir. Çalışmanın vardığı temel sonuç, mantık ve ontoloji arasında tek yönlü değil, karşılıklı olarak belirleyici bir diyalojik ilişkinin bulunduğuudur.

Bu diyalojik ilişki, öncelikle paradokslar üzerinden görünür hale gelir. Naif küme kuramında ortaya çıkan çelişkiler, NBG’de ontolojik bir genişlemeyi—özellikle küme ile sınıf ayrımını—tetiklemiş ve bu genişleme iki-türlü bir mantıksal yapının benimsenmesine yol açmıştır. Buna karşılık, ontolojinin mantığı şekillendirmesine örnek olarak ZFC’deki ayırma aksiyom şeması (axiom schema of separation) verilebilir. ZFC’de mantıksal kısıtlamalar, mantıksal ifade alanını doğrudan sınırlayarak hangi nesnelerin kullanılabileceğini belirler.

Bu çerçevede çalışma, Paul Benacerraf problemini yeniden ele almaktadır. Benacerraf’ın klasik sorusu genellikle ontolojik bir kimlik problemi olarak yorumlanmış olsa da bu çalışma söz konusu problemin daha temel bir düzeyde, matematiksel nesnelere doğrudan referans verebilme meselesi olarak da değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda, mantık ve ontoloji arasındaki ilişkinin temsil düzeyinde yeniden okunması önerilmektedir.

ZFC’de sınıflar yalnızca üst-dil düzeyinde ifade edilebilen varlıklar olarak kaldığından, nesne dilinde bu tür varlıklara doğrudan referans vermek mümkün değildir; bu varlıklara ancak tanımlayıcı ifadeler aracılığıyla dolaylı olarak işaret edilebilir. Buna karşılık NBG’de, iki-türlü mantıksal yapı sayesinde ZFC’de meta-düzeyde kalan sınıf kavramı nesne dilinin unsuru haline gelmekte ve böylece değişkenler ve nicelleme aracılığıyla doğrudan referans verilebilir olmaktadır. Bu fark, yalnızca ontolojik değil, aynı zamanda hangi varlıklara hangi biçimlerde referans verilebildiğini belirleyen ifade edilebilirlik koşulları bakımından da belirleyicidir; başka bir deyişle, kuramlar yalnızca neyin var olduğunu değil, neye nasıl referans verilebileceğini de farklı biçimlerde yapılandırır.

Sonuç olarak, matematiksel gerçeklik tekil kabul edilse bile, bu gerçekliğe nasıl referans verildiği ve onun hangi mantıksal çerçevede ifade edildiği, ontolojik ve mantıksal tercihlerin karşılıklı etkileşimiyle belirlenmektedir. Bu nedenle, mantık ve ontoloji arasındaki diyalojik ilişkinin notasyonun temsil gücünü de doğrudan etkilediği sonucuna varılmaktadır.

Doğruluğa Dönüş: Semantik Analizin Kapatma Kriteri Üzerine

Ömer Osman Sarı

Kırklareli Üniversitesi

omerosmansari@gmail.com

Özet:

Cappelen ve Lepore, Semantik Minimalizm çerçevesinde semantik içeriği bağlamdan bağımsız, minimal bir önerme olarak tanımlar. Onlara göre “Herkes geldi” gibi bir sözce, semantik düzeyde evrendeki herkesi kapsayan kısıtlanmamış bir önerme sunar; konuşma anındaki zengin ve daraltılmış içerik ise sistematize edilemeyen speech act içeriğine aittir ve bu nedenle semantik teorinin dışında kalır.

Frege’nin anlamın nesnelliği tezi ve Russell’ın yüzey yapının altındaki mantıksal formu görünür kılma programı, dil felsefesinin temel motivasyonunu oluşturur: belirsizliği temsil edilebilir hale getirmek. Kaplan bu programı bağlam sorununa uyarlamış ve karakter-içerik ayrımıyla bağlamın semantiğe sistematik girişini formel olarak göstermiştir. Stanley ve Szabó ise bu mekanizmayı örtük alana genişleterek niceleyicilerin mantıksal formunda söylenmemiş alan değişkenleri olduğunu savunmuştur.

Bu bildiri Cappelen ve Lepore’un Stanley’ye yönelik reductio argümanını (yani “ $2+2=4$ ”e de değişken yazmayı gerektireceği iddiasını) tersine çevirerek farklı bir sonuca varmayı amaçlıyor: Bir parametrenin semantik temsile ihtiyacı olup olmadığını belirleyen şey sözdizimsel görünürlük değil, doğruluk koşullarındaki değişkenliktir. Buradan hareketle semantik analizin kapatma kriterini yeniden tanımlıyor: Analiz, doğruluk koşullarına katkıda bulunan hiçbir unsuru dışarıda bırakmadığı noktada kapanmalıdır.

Bu yeni kriterle Cappelen ve Lepore’un “temsil edilemezlik” iddiası ontolojik bir imkânsızlıktan ziyade epistemik bir sınırlılığın yanlış konumlandırılması olarak görünür. Karmaşıklık, yapının yokluğu değildir. Anlaşılabilirlik argümanı da bu tezi güçlendirir. Ancak burada “anlaşılabilirlik”ten kasıt psikolojik bir başarı değil, normatif denetlenebilirliktir. Bir içerik hakkında gerekçelendirilebilir doğruluk değerlendirmeleri yapabiliyor, birbirimizi yanlış olmakla eleştirebiliyor ve ihlal edilen koşulu gösterebiliyorsak, o içeriğin belirli doğruluk koşulları var demektir ve prensipte temsil edilebilir. Dolayısıyla konuşma edimi içeriği semantiğin dışında değil, henüz tam olarak keşfedilmemiş bir parçasıdır. Felsefenin görevi bu parametrelerden kaçmak değil, onları temsil edilebilir kılmaktır.

Aristoteles Öncesi Filozoflarda Mantığın Kullanılışı

Özgüç Güven

İstanbul Üniversitesi

ozguc@istanbul.edu.tr

Özet:

Bu bildirinin amacı, mantık tarihinin başlangıcını Aristoteles'in Organon'una yerleştiren yaygın anlatıyı yeniden değerlendirmek ve Aristoteles öncesi felsefede ortaya çıkan çıkarım pratiklerini "ilksel mantık" kavramı altında incelemektir. Temel sav, Aristoteles'le birlikte mantığın bağımsız, kuralları açıkça belirlenmiş ve dizgesel bir disipline dönüştüğü, ancak mantıksal düşünmenin bu dizgeleştirmeden önce de felsefi ve matematiksel araştırmanın kurucu bir bileşeni olarak işlediğidir. Dolayısıyla Aristoteles, mantıksal düşünmenin başlangıcı değil, tarihsel gelişimindeki belirleyici bir kırılma noktası olarak ele alınmalıdır.

Bu çerçevede mantığın gelişimi içkin mantık, ilksel mantık ve dizgesel mantık dönemleri bakımından ayrıştırılmaktadır. İçkin mantık, canlıların farklı düzeylerde veri işleme ve sonuç çıkarma etkinliklerine; ilksel mantık, uygarlıkla birlikte gelişen ölçüt koyma, gerekçelendirme ve kanıtlama uygulamalarına; dizgesel mantık ise çıkarım biçimlerinin açık kurallara bağlandığı kuramsal aşamaya karşılık gelir. Bildirinin odağını, ilksel mantığın Aristoteles öncesi filozoflarda görülen biçimi oluşturmaktadır. Bu dönemin "mantık öncesi" olarak adlandırılmasının uygun olmadığı ileri sürülmektedir; çünkü henüz özerk bir mantık kuramı bulunmasa da öncüller ile sonuçlar arasında zorunlu bağıntılar kurulmakta, çelişkiler saptanmakta ve savlar gerekçeler aracılığıyla sınanmaktadır.

Burada kullanılan dönemlendirme erken dönem düşünürlerin mantık yasalarını bilinçli biçimde ortaya koydukları varsayımına dayanmaz. Ayırt edici ölçüt, kuralların bağımsız bir inceleme nesnesi olarak açıkça ortaya konması ile bu kuralların belirli sorunların çözümünde örtük biçimde kullanılması arasındaki ayrımdır. Bu nedenle inceleme, geçmişteki argümanlara sonradan biçimsel şemalar giydirmekten çok, filozofların hangi öncülleri benimsediklerini, bu öncüllerden hangi sonuçları çıkardıklarını ve sonuçlarını ne tür gerekçelerle zorunlu saydıklarını belirlemeye yönelmektedir.

İlk olarak geometrinin mantıksal zorunluluğun belirginleşmesindeki işlevi ele alınmaktadır. Thales'e yüklenen geometrik kanıtlamalar, Pythagoras okulunda sayı ve oran ilişkilerine yüklenen zorunluluk ve Archytas'ın Delos problemini çözmek için geliştirdiği geometrik yapılandırma, göstererek kanıtlamadan türeterek kanıtlamaya geçişin örnekleridir. Özellikle Archytas'ın silindir, koni ve torus arasındaki ilişkilerden hareketle zorunlu bir sonuca ulaşması, biçimselleştirilmemiş bir kanıtın da düzenli çıkarım adımlarına dayanabileceğini göstermektedir.

Ardından doğa filozoflarının argümanları mantıksal yapıları bakımından çözümlenmektedir. Anaksimandros'un belirli bir ögenin arkhê olamayacağı yönündeki gerekçelendirmesinde koşullu çıkarım ve olanaksıza indirgeme eğilimi, Herakleitos'un logos kavrayışında karşıtların bağıntısı üzerinden kurulan zorunluluk, Parmenides'in varlık ve yokluk üzerine düşüncesinde ise çelişmezlik ilkesinin ontolojik kullanımı öne çıkarılmaktadır. Zenon'un çokluk ve hareket paradoksları, karşıt varsayımın çelişkili sonuçlarını göstererek çürütmenin sistematik örnekleri

olarak incelenmektedir. Anaksagoras'ın nous'un başka şeylerle karışmamış olması gerektiğine ilişkin savı da koşullu çıkarımın ve kavramsal ayrımın işleyişini görünür kılmaktadır.

Son olarak Platon'un diyaloglarında mantıksal işlemlerin daha açık bir yöntemsel nitelik kazandığı gösterilmektedir. Sokratik elenkos, tartışmacının benimsediklerinden hareketle çelişkiyi açığa çıkarırken Menon'daki geometrik sorgulama, birbirine bağlı çıkarım adımlarıyla kanıtlamayı örnekler. Devlet'te ruhun bölümlerine ilişkin argüman, çelişmezlik ilkesine; Phaidros ve Sofist'teki synagoge ve dihairesis yöntemleri ise kavramların birleştirilmesi, bölünmesi ve tanımlanmasına dayanır.

Bu dönüşüm aynı zamanda felsefi söylemin gerekçelendirme koşullarındaki değişimle ilişkilidir. Bir savın kabul edilebilirliği, onu ileri süren kişinin otoritesine veya aşkın bir kaynağa başvurmaktaansa, başka önermelerle kurduğu gerekçelendirme bağıntısına dayanmaya başlar. Böylece karşı çıkma, tutarlılığı sınama ve kanıt isteme, yalnızca tartışma teknikleri değil, felsefi araştırmanın yapısal öğeleri durumuna gelir. Aristoteles'in terim, önerme, kıyas ve bilimsel kanıtlama kuramlarının tarihsel önemi de bu pratikleri açık, genellenebilir ve öğretilebilir ilkelere dönüştürmesinde aranmalıdır.

Sonuç olarak bildiri, Aristoteles öncesi düşüncede mantığın yalnızca kendiliğinden bir akıl yürütme yetisi olarak değil, gerekçelendirme, zorunlu çıkarım, çürütme ve kavramsal çözümleme pratikleri olarak işlediğini savunmaktadır. Mantık tarihini bu birikimli süreklilik içerisinde değerlendirmek, Aristoteles'in özgün katkısını gölgelemek yerine onun hangi düşünsel zemin üzerinde olanaklı olduğunu açıklamaktadır.

Bir Çıkarım Türünün Kimlik Bunalımı: Peirce'ten Aizawa'ya Geriçıkırım

Ramazan Atıl Karabey

Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu

karabeyatil@gmail.com

Özet:

Geriçıkırım Charles Sanders Peirce'e kadar bir tür tümevarım olarak değerlendirilmiş, ancak Peirce'le birlikte kendine özgü bir çıkarım türü olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda yeni bir çıkarım türü olarak anılması her anlamda haklıdır. Bununla birlikte, her ne kadar yeni bir çıkarım türü olarak anılıyor olsa da bilimsel araştırmalardan çeşitli pratik saha uygulamalarına dek geniş bir yelpazede etkin bir kullanım alanına kavuşmuştur. Uygulamadaki bu başarısına karşın, geriçıkırım aracılığıyla elde edilmesi amaçlanan çıktının ne olduğu, işleyişi, hangi konu ve durumlarda kullanılabileceği gibi soruların bütünüyle yanıtlandığını söylemek olanaksızdır. Buradan hareketle, etkin kullanım alanının genişliğine karşın geriçıkırımın neliği, mantık açısından konumu, bilimsel araştırmalardaki yeri vb. konular çerçevesinde tartışılan, özellikle bilim felsefesi açısından önemli içerimler barındıran, etkin bir sorun alanı olarak karşımızda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmamız, geriçıkırımın içinde bulunduğu kimlik bunalımına ilişkin tartışmaları serimlemeyi, özellikle de alana en güncel katkılardan birini sunmuş olması dolayısıyla Kenneth Aizawa'nın görüşlerinin bir eleştirisini sunmayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmamızda ilkin Peirce'ten itibaren geriçıkırıma dair ortaya konulmuş farklı yaklaşımlar anahatlarıyla serimlenecektir. Tarihsel izlek uyarınca ilk durak noktası Charles Sanders Peirce olacaktır. Geriçıkırımın isim babası olan Peirce'e göre bu çıkarım bir açıklayıcı hipotez oluşturma sürecidir. Bu nedenle Peirce onun yeni bir düşünce üretebilen yegâne çıkarım türü olduğunu öne sürmüştür. Bu yaklaşımla değerlendirildiğinde geriçıkırım diğer çıkarım türlerini incelemektedir. Dahası, deyim yerindeyse, bilimsel araştırmaların devindirici gücü olarak görülmektedir. Öyle ki, geriçıkırım yoluyla akla yatkın hipotezler üretilir, bu hipotezlerden tümdengelim aracılığıyla sınanabilir sonuçlar elde edilir, deneye dayalı sonuçlara dayanarak tümevarım aracılığıyla bilimsel bir yargıya ulaşılır. Gelgelelim Harry Frankfurt, Peirce'ün bu yaklaşımını eleştirmiştir. Frankfurt'a göre, herhangi bir olgu ya da duruma ilişkin açıklayıcı bir hipotez üretimi geriçıkırım sürecinin bir parçasıdır; çıkarımın sonucu değildir. Dolayısıyla Frankfurt, bu çıkarım türünün aslında bir hipotez üretmekten ziyade halihazırda üretilmiş olan hipotezlerin hangilerinin bir sonraki aşamaya geçip deneye sinanacağını belirlemede kullanılabileceğini öne sürmüştür. Gilbert Harman bu yaklaşımı geliştirmiş, geriçıkırımın en iyi açıklamayı veren çıkarım (inference to the best explanation) olduğu savını geliştirmiştir. Böylelikle çalışmamızda 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde geriçıkırımın artık Peirce'te olduğu gibi bir hipotez keşfinden ziyade bir hipotez sınama edimine dönüşmüş olduğu, başka bir deyişle, geriçıkırımın bilimsel araştırmaların keşif aşamasından çok gerekçelendirme aşamasının bir parçası olarak görülmeye başladığı vurgulanacaktır.

Geriçıkırıma ilişkin güncel yaklaşımların değerlendirilebilmesi amacıyla çalışmamızın bir sonraki adımı geriçıkırımın en iyi açıklamayı verdiğine ilişkin bu yeni yaklaşımın beraberinde

getirdiği kimi sorunları ve söz konusu sorunlara önerilen çözümleri açıklamak olacaktır. Sözelimi, bir açıklamanın “en iyi” olmasını belirleyen ölçütlerin ne olduğu sorusu bu sorunlardan biridir. Peirce’ün görüşlerini de değerlendirmeye alan ilk yaklaşımlar bir açıklamanın “en iyi” olmasını onun eldeki veriler çerçevesinde “en olası” açıklama olmasına denk görmüşlerdir. Peter Lipton ise bu kabulü eleştirmiştir. Lipton’a göre bir açıklamanın doğru olabilme ihtimali, onun bize herhangi bir olguya ya da duruma ilişkin en derinlikli anlayışı sunabilmesiyle doğru orantılıdır; eldekilerden hareketle neredeyse şüpheye yer bırakmayan bir kesinlikle elde edilebiliyor olmasıyla değil. Buradan hareketle Lipton, geriçikarımın ulaşmayı hedeflediği açıklamanın en olası değil, en derin anlayışı sunan “en hoş” açıklama olduğunu öne sürmüştür.

Çalışmamızın son kısmının ana odağını Kenneth Aizawa’nın özellikle bilimsel araştırmalarda geriçikarımın konumu üzerine görüşleri ile bu görüşlere getirilen ve getirilebilecek eleştiriler oluşturacaktır. Aizawa’nın savına göre geriçikarım, bilimsel araştırmalarda hipotez oluşturmaktan ya da potansiyel açıklamalar arasından en iyisini veya en hoşunu seçmekten ziyade hipotezlerin doğrulanmasında kullanılan bir çıkarım türüdür. Bilim tarihinden örnek olaylar üzerinden görüşlerini temellendiren Aizawa’nın yaklaşımına göre bilimsel araştırmalar “bilimsel oluşturucu geriçikarım” adını verdiği bir çıkarım tarzını benimsemektedir. Bilimsel oluşturucu geriçikarım hipotezler için doğrulama olanağı barındırdığı gibi, deneysel araçlarla doğrudan saptanamayan kimi var olanların koyutlanmasını da sağlayabilir.

Gelgelelim Aizawa’nın bu yaklaşımı, kendisinin de kabul ettiği üzere, küçük parçaların bir araya gelerek oluşturduğu olguların çözümlenmesi sürecinde açıklayıcı olmakla birlikte ne geriçikarımın özüne ne de bilimsel araştırma süreçlerinin bütününe dair kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Dahası, Aizawa’nın “oluşturucu” olarak nitelendirdiği parça-bütün ilişkileri farklı bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde pekâlâ “kurucu”, bu nedenle de nedensellik barındıran ilişkiler olarak da görülebilir; bu durum oluşturucu geriçikarım savının temelini sarsan bir eleştiridir. Aizawa’nın geriçikarım kavrayışının mantık cephesinden gelen eleştirilere de açık olduğunu ayrıca belirtmek gerekir. Sözelimi Dov Gabbay ve John Woods geriçikarımı oldukça dar bir çerçevede ele almakta; onun “bilgisizliği koruyan” bir çıkarım olduğunu, yani yeni bir bilgi üretmediğini öne sürmektedirler. Bu çerçeveye bağlı kalınacak olursa Aizawa’nın geriçikarım yaklaşımını temellendirmek için başvurduğu örnek bilimsel araştırmaların ya Gabbay-Woods kuramsallaştırmasının dışında bir çıkarım süreci yürüttüklerini ya da Aizawa’nın yaklaşımının temelsiz olduğunu söylemek gerekecektir.

Mantık Seçiminin Quine'in Vazgeçilmezlik Argümanına Etkisi

Recep Demir

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

r.demir333@gmail.com

Özet:

Matematiğin ontolojik statüsü ile ilgili ontolojilere epistemik erişimimizde mantık seçimi önemli bir role sahiptir. Bir örnek durum birinci dereceden mantık (first order logic/BDM) ile ikinci dereceden mantık (second order logic/İDM) arasında gözlemlenebilir. BDM'nin tamlık, sağlamlık gibi metalojik erdemleri onu epistemik açıdan şeffaf ve denetlenebilir kılmıştır. Diğer taraftan İDM niceleme gücünün yüksekliği sayesinde kategoriklik (categoricity) sağlayarak yapısal belirlenim vermesiyle diğerinde olmayan metalojik erdemler taşımaktadır. Aynı metalojik erdemler kendi bedellerini de beraberinde getirmektedir. Buna göre BDM niceleme gücünün düşüklüğü yüzünden yapısal belirlenim verememektedir. İDM ise niceleme gücüne karşın tam ve açık bir ispat prosedürü taşımamaktadır. Mantıkların bu farklı erdem ve bedelleri özellikle ontoloji ve genel olarak matematiksel ontolojide önemli tartışmaların kaynağı olmuştur.

Tartışmaların birisi doğal sayılar aritmetiğinde hangi mantık tipinin kullanılacağına ilişkin gelişmektedir. BDM'nin yalnızca elemanları niceleyen yapısına karşılık İDM kümeleri ve özellikleri de nicelemektedir. Buna bağlı olarak BDM dilinde ifade edilen Peano Aritmetiği doğal sayılar dizisini, niceleme gücünün düşüklüğüne bağlı olarak yapısal olarak elde edemez. Diğer taraftan İDM (tam semantik altında) niceleme gücünün yüksekliğine bağlı olarak doğal sayılar dizisini yapısal olarak elde edebilir veya tek bir modelde sabitleyebilir.

Quine'in mantığa dair görüşleri yukarıda anılan tartışmaları içerek şekilde ele alınabilir. Quine, doğalcı ve bütüncü görüşleri uyarınca mantığı inançlar ağının (web of belief) merkezine koymaktadır. Quine için bir teorinin önermeleri tekil olarak değerlendirilmemelidir. Önergeler bulundukları inanç ağı içerisinde bütüncül şekilde ele alınmalıdır. Böylece inatçı deneyim karşısında tartışmalı hale gelen bir önermenin ortaya çıkması durumunda inanç ağı yapısı en dıştan en merkezdeki mantığa doğru asgari sakatlama ilkesine (maxim of minimal mutilation) bağlı olarak revize edilmektedir. Dolayısıyla mantık, bilimlerle süreklilik içerisinde ele alınsa da konumu gereği bir ayrıcalıklı bir durumda ve revize edilebilir olarak ele alınmaktadır.

Diğer taraftan Quine'in, mantığı özellikle ontolojik bağılıklarımızı görünür kılmaya yarayan bir araç olarak konumlandırması mantığın ontoloji seçiminde belirleyici bir rol taşıdığını göstermektedir. Özdeşlikli BDM'nin konu-tarafsız (topic-neutral), apaçık (obvious) ve ontolojik olarak masum (ontologically innocent) olması gibi çeşitli pragmatik erdemleri onu tercih edilir kılmıştır. Buna karşılık Quine, İDM'yi örtük küme kuramı olarak değerlendirmiştir. İDM'nin bu şekilde ele alınmasında onun ontolojik olarak masum olmayışı ve yüklemeleri de niceleyen yapısı etkili olmuştur.

Matematik söz konusu olduğunda Quine doğalcılığına ve bütüncülüğüne ek olarak vazgeçilmezlik argümanı (Quine-Putnam Indispensability Argument) ile en iyi bilimlərimizin bağılı olduğu matematiğin nesnelerini varsaymamız gerektiğine işaret eden bir ontolojik bağılılık ileri sürmüştür. Böylece en iyi bilimlərimizin bağılı olduğu matematiğin nesnelerini ontolojimize dahil edebiliriz. Fakat mantık konusundaki seçimini BDM'den yana yapması söz

konusu matematiğin doğal sayıları yapısal olarak belirleme talebi karşısında bir gerilim oluşturmaktadır. BDM'nin metalojik erdemleri Quine için yapısal belirleme talebinin önüne geçmiştir. Fakat BDM'nin doğal sayıların yapısal belirlenimi üzerindeki yetersizliği ve sonuçları en iyi bilimlerimizin dayandığı matematiğin temel nesnelerinin özdeşlik kriterlerini yeterince verememektedir. Ayrıca Skolem-Löwenheim Teoremi sonucu doğal sayılar dizisinin standart-olmayan modelleri ortaya çıkmaktadır. Böylece Quine'ın mantık seçimi, söz konusu matematik olduğunda ciddi bir bedele sebep olmaktadır. İlgili bedeli gidermeye yönelik Henkin Semantiği, Çoğul Niceleyiciler vs. gibi birçok girişimde bulunulmuştur. Ancak tam semantik altındaki İDM yapısal belirlenim talebi söz konusu olduğunda vazgeçilmez olmaktadır. Dolayısıyla İDM'yi mantık olmaktan dışlamak vazgeçilmezlik argümanı ile bir gerilim taşımaktadır. Söz konusu gerilim mantık seçiminin hangi bedellerle kabul edileceği ile neyin vazgeçilmez olduğu arasındaki ontolojik tercihte gelişmektedir. Bu yazıda ilgili gerilim açığa çıkarılarak Quine'ın ya vazgeçilmezlik argümanını yahut BDM'nin ayrıcalıklı pozisyonunu söz konusu matematiğin iç taleplerine uyacak şekilde revize etmesi gerektiği öne sürülecektir.

Geleneksel Mantığın Formelleştirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme

Samet Büyükkada

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

busamet@gmail.com

Özet:

125K807 numaralı Yeni Mantıkî Kıyas Teorilerinin Tarihi Zemininde Formel Bir İnşa başlıklı TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında elde edilen bulgular çerçevesinde hazırlanan bu tebliğde, Türkiye'deki geleneksel mantık metinlerinin (Aristoteles kıyası ve İslam (Arapça) mantığı) modern mantık diline aktarılma pratiği, formelleştirme açısından değerlendirilmektedir. Türkiye'de üretilen akademik metinlerde, geleneksel mantık önermelerinin birinci derece yüklem mantığı (FOL) notasyonu ile yeniden yazılması yaygın bir uygulamadır. Örneğin "Her S, P'dir" biçimindeki tümel olumlu önerme doğrudan $\forall x(Sx \rightarrow Px)$ olarak sembolleştirilmekte ve bu işlem çoğu zaman basit bir notasyon aktarımı gibi sunulmaktadır. Ancak bu çevirinin geleneksel mantığın terim-terim yapısını fonksiyon-argüman yapısına nasıl dönüştürdüğü, varlıksal getirim (existential import) varsayımının ne şekilde dahil edildiği, özsel-ilineksel ve daha özel okumalarda vasfî-zâtî ayrımını nasıl temsil edeceği nadiren tartışılmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu pratiği değerlendirmek için Catarina Dutilh Novaes'in tanımladığı formelleştirme çerçevesi kullanılmaktadır. Novaes, formalizasyonun tek bir işlem olmadığını, birbiriyle ilişkili ama kavramsal olarak ayrı üç bileşenden oluştuğunu savunur. Buna göre bir teoremin çıkarımsal yapısını ortaya koyan aksiyomatizasyon, doğal dil ifadelerini yapay notasyona aktaran sembolleştirme ve iki teoremin temel kavramları arasındaki eşlemeyi gerekçelendiren kavramsal çeviri formelleşmenin üç yönüdür. Novaes'e göre formalizasyonun meşruiyeti, bu üç bileşenin bilinçli olarak yürütülmesine bağlıdır. Özellikle kavramsal çeviri, kaynak teori ile hedef formel teori arasında yeterli kavramsal benzerliğin gösterilmesini, formalizasyonun neyi koruduğu ve neyi kaybettiğinin açıkça tartışılmasını ve iki sistemin kavramları arasındaki eşlemenin sessizce varsayılmak yerine gerekçelendirilmesini gerektirir. Bu üç normatif kriter, Türkiye'deki formelleştirme pratiğinin değerlendirilmesi için güçlü bir ölçüt sağlamaktadır. Bu kavramsal zemin üzerinden Türkçe literatürde gözlemlenen ortak eğilimler tespit edilmekte, Novaes'in normatif ölçütleri aracılığıyla değerlendirilmekte ve eleştiriyle sınırlı kalınmayarak bir formelleştirme pratiğinin nasıl kurulabileceğine dair somut öneriler sunulmaktadır.

Kırmızının Müphemliği

SümeYra Yılmaz Eker

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

smyr.yilmaz.69@gmail.com

Özet:

Bu makale, kırmızı renginin algılanışını Maurice Merleau-Ponty'nin felsefesi çerçevesinde ele alarak, rengin ne salt nesnel bir fiziksel uyarana ne de yalnızca öznel bir duyuma indirgenebileceğini savunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, kırmızıyı özne-nesne ikiliğinin ötesinde, ilişkisel ve müphem bir deneyim olarak yeniden düşündürmektir. Bu doğrultuda Merleau-Ponty'nin rasyonalizm ve ampirizm karşısında geliştirdiği “üçüncü yol”, yani bedensel fenomenoloji, renk algısının çok katmanlı yapısını açıklamak için temel bir kavramsal zemin sunmaktadır.

Makale, öncelikle rengin anlamının tekil bir nitelikte değil, diğer algısal özelliklerle kurduğu ilişkiler ağı içinde ortaya çıktığını göstermektedir. Gestalt psikolojisinin yapı kavramından yararlanılarak, kırmızının ancak bir zemin-figür ilişkisi içerisinde ve diğer niteliklerle birlikte anlam kazandığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda algı, parçaların toplamı olarak değil, bütünsel bir yapı olarak ele alınmakta; böylece kırmızı, izole bir özellik olmaktan çıkarak ilişkisel bir fenomen hâline gelmektedir. Bununla birlikte Merleau-Ponty'nin rasyonalizm ile ampirizm arasındaki gerilimi aşma çabası incelenmektedir. Refleksiyonun dünyayı bütünüyle kavrayamayan yapısı ile bilimsel açıklamaların indirgemeci eğilimleri karşısında, Merleau-Ponty hem öznel deneyimi hem de dünyaya aitliği birlikte düşünen bir yaklaşım geliştirmektedir. Bu yaklaşımda beden, merkezi bir konum kazanır. Beden, ne yalnızca bir nesne ne de salt bir bilinç taşıyıcısıdır; aksine, dünya ile kurulan ilişkinin asli zemnidir.

Makalenin ilerleyen bölümlerinde, yaşayan bedenın çiftte duyum yapısı ve bu yapının ortaya koyduğu tersine çevrilebilirlik ilişkisi ele alınmaktadır. Dokunan ve dokunulanın aynı bedende ortaya çıkabilmesi, özne ile nesne arasındaki keskin ayrımı bulanıklaştırır. Bu durum, kırmızı renginin algılanışında da kendini gösterir: kırmızı yalnızca görülen bir nitelik değil, aynı zamanda gören ile görünen arasındaki karşılıklı ilişkiyi açığa çıkaran bir deneyimdir.

Bu çerçevede Merleau-Ponty'nin geç dönem düşüncesinde geliştirdiği “ten ontolojisi” kavramı, makalenin temel dayanaklarından birini oluşturur. Görünür ile görünmez, duyumsayan ile duyumsanan arasındaki iç içe geçiş, varlığın temel yapısını belirler. Kırmızı, bu ontolojik dokunun somut bir tezahürü olarak, gören ile görünenin birbirini sarıp sarmaladığı bir alanı görünür kılar. Böylece renk deneyimi, yalnızca algısal bir süreç değil, aynı zamanda ontolojik bir olay hâline gelir.

Sonuç olarak makale, kırmızının müphemliğini bir eksiklik ya da belirsizlik olarak değil, varoluşun temel bir niteliği olarak değerlendirmektedir. Merleau-Ponty'nin fenomenolojisi, bu müphemliği çözülmesi gereken bir sorun olmaktan çıkararak, anlamın ve deneyimin kurucu unsuru olarak yeniden konumlandırır. Bu bağlamda kırmızı, özne ile nesnenin, beden ile dünyanın ve görünür ile görünmezin kesişiminde yer alan ayrıcalıklı bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır.

Quine'in Özcülük Eleştirisinin Sınırları

Sümeyye Gürsul

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

sumeyyegursul91@gmail.com

Özet:

Aristotelesçi özcülük, nesnelerin bazı özelliklerini nasıl betimlendiğinden bağımsız olarak zorunlu biçimde taşıdığını savunur. Bir insanın akıllı olması, bir üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olması gibi özellikler o nesnelerin özüdür, ilineksel değildir. Quine'in bu öğretiyeye yönelik eleştirisi üzerine yürütülen tartışmada, eleştiriyi destekleyenler de ona yanıt verenler de Quine'in özcülüğü bağımsız argümanlarla çürüttüğünü varsayar. Bu bildiri bu varsayımı sorgular. Quine'in eleştirisi hangi koşullar altında geçerlidir?

Quine, Aristotelesçi özcülüğü birbirine bağlı üç noktadan eleştirir. Birinci eleştiri analitiklik kavramına yöneliktir. Analitik önermeler, doğruluklarını dünyadan değil yalnızca anlamlarından alan önermelerdir. "Bekarlar evli değildir" örneğinde olduğu gibi Quine, zorunluluğun bu tür önermelerle açıklandığını, analitikliğin ise eşanlamlılıkla, eşanlamlılığın zorunlulukla, zorunluluğun yeniden analitiklikle açıklandığını gösterir. Bu döngü kırılmaz. Kırılmadığı sürece zorunluluğun epistemik temeli, yani bilgisel dayanağı çöker. İkinci eleştiri modal mantık alanına girer. Modal mantık, zorunluluk ve olasılık gibi kavramları sembolik dille ifade etmeye çalışır. Quine, bu dilde niceleyici kullanmanın, yani "bir x vardır ki x zorunlu olarak şu özelliktedir" türünden ifadeler kurmanın, değerlendirmeyi her zaman belirli bir betimlemeye bağladığını gösterir. Bunu şu örnekle ortaya koyar; hem matematikçi hem bisikletçi olan bir bireyden söz edildiğinde, bu bireyin zorunlu olarak akıllı mı yoksa zorunlu olarak iki bacaklı mı olduğunu belirleyecek nesnel bir ölçüt yoktur. Matematikçi olarak tanımlandığında zorunlu olarak akıllı, bisikletçi olarak tanımlandığında zorunlu olarak iki bacaklı görünür. Zorunluluk nesneden değil, onu betimleme biçimimizden kaynaklanmaktadır. Bu ise betimlemeden bağımsız bir zorunluluk anlayışı öngören özcülükle doğrudan çelişir. Üçüncü eleştiri bilim felsefesine dayanır. Modern bilim, kimyasal ya da biyolojik türleri tanımlarken özsel niteliklere başvuramaz. Suyun H₂O olduğu bir özsel zorunluluk olarak değil, empirik bir bulgu olarak ortaya konur. Bilimin işleyişi için türlerin asgari ayırt edici nitelikleri yeterlidir; bu nitelikler özsel değil, işlevseldir. Özcülük bu açıdan natüralist bir çerçevede, yani doğa bilimlerini temel alan bir felsefe anlayışı içinde, karşılıksız kalır. Bu üç eleştiri birbirinden bağımsız itirazlar değildir. Analitikliğin temellendirilemezliği de modal bağlamlardaki betimleme bağımlılığı da natüralist çerçevedeki işlevsizlik de aynı varsayımın farklı düzlemlerdeki görünümleridir.

Bu bildirinin odak noktası, Quine'in şu kabuldür; zorunluluk nesneden değil dilden kaynaklanmaktadır. Fakat bu kabulü Carnap ve mantıkçı empirizm geleneğinden, yani doğrulanabilir olmayan her önermeyi anlamsız sayan felsefe akımından, miras alır ve tartışmada sorgulanmadan kullanır. Oysa bu kabul, tam da özcülüğün itiraz ettiği şeydir. Quine'in eleştirisi bu nedenle bağımsız bir çürütme değil, belirli bir dilsel ontolojinin içinden yapılan bir dışlamadır. Bu çerçeve benimsendiğinde özcülük konuşulamaz hale gelir; benimsenmediğinde ise eleştiri başlangıç noktasında durur.

Kripke ve Fine'in yanıtları da bu gözlem ışığında yeniden değerlendirmeye açılır. Kripke, analitiklik ile zorunluluğun özdeşleştirilemeyeceğini a posteriori zorunluluk kavramıyla gösterir. A posteriori bilgi, deneyle edinilen bilgidir. "Su H₂O'dur" önermesi analitik değildir, yani anlamından doğrudan çıkmaz; aynı zamanda a priori, yani deneyden bağımsız olarak da bilinemez. Ama yine de zorunludur, su her mümkün dünyada H₂O'dur. Bu saptama Quine'ın temel kabulünü, zorunluluk ile analitikliğin özdeşliğini, çökertemez. Kripke zorunluluğun nereden kaynaklandığı sorusunu yanıtlamak yerine farklı bir modalite anlayışı kurar. Fine ise farklı bir yönde ilerler. Zorunluluğu özle değil, özü zorunlulukla açıklamayı reddeder. Zorunluluk özün türevi değildir; öz daha temeldir ve zorunluluk ondan kaynaklanır. Her iki yanıt da Quine'ın öncüllerini kabul ederek onu çürütmez; farklı bir kavramsal zemin kurar.

Buradan çıkan sonuç; Quine'ın eleştirisinin özcülüğü evrensel biçimde dışlamadığı olacaktır. Eleştiri, zorunluluğun dilden kaynaklandığı kabul edildiğinde güçlüdür; bu kabul reddedildiğinde ise gücünü yitirir. Quine'ın tartışmaya asıl katkısı da burada yatar. Özcülük savunucularını; varsayımlarını açıkça temellendirmeye, zorunluluğun nereden kaynaklandığını açık seçik ortaya koymaya zorlamıştır. Bu soru yanıtlanmadan tartışma ilerleyemez.

Aristoteles Mantığının Ontolojik Temelleri: Modern Biçimselcilğin Ötesinde Kıyas ve Burhan

Şeyma Nur Tan

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

nurseyma@gmail.com

Özet:

Modern mantık ve felsefe anlayışı ile klasik dönem arasındaki en derin farklardan biri, biçimsel yapıların ontolojiden nasıl yalıtıldığı noktasında belirginleşir. Modern dönemde mantık, çoğu zaman varlık biliminden kopuk, salt sentaktik bir semboller dizgesi veya örtük tanımlar bütünü olarak kurgulanmıştır. Ancak biçimselcilğe doğru yaşanan bu kayma, modern dönemin kendi içinde de belirli krizler yaratmıştır; nitekim Frege gibi kurucu bir ismin aksiyomatik dizgelere ve tanım anlayışına yönelik felsefi tutumu bunun en açık göstergesidir. Frege, kavramların içi boş sentaktik yapılar olamayacağını, bir tanımın nesnel dünyada neyin ne olduğunu (örneğin bir nesnenin nokta olup olmadığını) kesin olarak belirleyecek nesnel bir doğruluğa sahip olması gerektiğini savunmuştur. Bu itiraz literatürde kimi zaman biçimselci sistemlerin karşısında "klasik tanım anlayışına saplanıp kalmak" olarak yorumlanmışsa da, skolastik düşüncenin Aristoteles mantığını giderek yalnızca formel yönüyle öne çıkaran okumasından sıyrılıp, klasik sistemin kurucularından Aristoteles'in metinlerine dönülebilirse; bu tarz itirazların arka planında yatan fikir daha iyi anlaşılabilir. Frege, daha genel anlamda aksiyomatik dizgelerin yapısına ve bilimsel metodolojiye dair de daha derin bir kavrayış geliştirilebilir. Bu bağlamda, bu sunumda Aristotelesçi mantığın ontolojik arka planı, Birinci ve İkinci Analitikler bağlamındaki kıyas/tasım (syllogismos) ve burhan (apodeiksis) teorisi, epistemolojik nedensellik inşası ve klasik mantığın dış dünya ile kurduğu özdeşlik üzerinden incelenecektir.

Aristoteles'in mantık alanındaki önemi, onun mantığı nedensel ve özsel doğaları ortaya çıkaran bir araç (organon) olarak kurgulamasından ileri gelir. Aristotelesçi psikoloji ve epistemolojiye göre, düşünmek temsili bir faaliyet değil; nesnenin formunun ruhta bilfiil gerçekleşmesi, yani düşünen ile düşünülenin formel özdeşliğidir. Zihinde gerçekleşen formlar, dış dünyadaki formlar kadar gerçektir. Bu dış dünya-düşünce özdeşliği, Aristoteles'in kıyas teorisinin salt zihinsel bir çıkarım değil, doğadaki nesnel ilişkilerin bir yansıması olmasını sağlar.

Birinci Analitikler’de Aristoteles, mantıksal çıkarım formlarını inceler ve geçerli kıyasları Birinci Şekil’in kusursuz modlarına, özellikle de Barbara ve Celarent’e indirger. Modern mantık açısından bu durum salt kaplamsal bir geçerlilik olarak okunsa da, Aristoteles için Birinci Şekil’in en bilimsel form olmasının nedeni, bu formun nedensel yapıyı kusursuzca sergilemesidir. Barbara formunda orta terim, büyük ve küçük terimler arasına yerleşerek, ontolojik nedeni tam da olması gereken "orta" konumunda temsil eder.

Bu formel yapının bilimsel pratiğe nasıl döküldüğü İkinci Analitikler’de açıklanır. Bir bilimin mimarisi, ispat edilemez ilk ilkelere dayanmak zorundadır; aksi takdirde sonsuz bir gerileme kaçınılmaz olur. Bu ilk ilkeler arasında “jenerik öncüller” ontolojik bir ayrıcalığa sahiptir, zira bir bilimin varoluşsal yükünü salt bu en genel öncüller taşır. Varlık ve varoluş iddiası, bu jenerik cinsten aşağıya doğru, kıyas zincirleri aracılığıyla diğer terimlere aktarılır. Ancak bu en genel ilkelere ve cinsin varlığına tümdengelimle ulaşamaz; zihnin tikelden evrensele tırmandığı

epagoge süreci ve en nihayetinde doğrudan noesis (kavrama/düşünme) faaliyeti ile bu ilkelere ulaşılır.

Bilimsel araştırmanın (zetesis) kalbi ise nedensellik meselesidir. Aristotelesçi bilim, öncüllerden sonuca doğru mekanik bir tümdengelim süreci değil; aksine, halihazırda duyularla bilinen bir "olgu"dan (sonuçtan) yola çıkarak, bu olguyu zorunlu kılan "orta terimi" (nedeni) arama faaliyetidir. "Olgusal kıyas" (syllogism of the fact) ile "gerekçeli olgu kıyası" (syllogism of the reasoned fact) arasındaki temel fark da budur. Olgusal kıyasta terimler kaplamsal olarak geçerli bir form sunarken, gerekçeli kıyasta orta terim bizzat "neden"in (aitia) kendisidir ve bu da nesnenin özsel tanımıdır.

Sonuç olarak, Aristoteles bağlamında klasik dönem mantığı, modern anlamda "formel" kelimesinin ima ettiği gibi içerikten yalıtılmış bir yapı değildir. Aksine, hem ruhun yetileri (nous, noesis) açısından hem de dayandığı ontolojik gerçeklik bakımından katıksız bir biçimde "işlemsel" (intensional) ve "maddi" (material) bir anlayıştır. Bu sistem, Parmenides'in "varlık-düşünce birliği" mirasını devralır ancak onu teleolojik bir arka plan ve energeia (edimsellik) kavramıyla dönüştürerek değişen doğanın bilgisini (bilimin imkanını) güvence altına alır. Klasik felsefenin geçiş dönemlerinde ve modern formel mantığın inşasında yaşanan kafa karışıklığı ise, mantığın bu dış dünya-düşünce özdeşliğinden ve teleolojik-ontolojik köklerinden koparılmasından kaynaklanmaktadır.

Différance'ın Türkçe'de Karşılanamazlığı Üzerine Bir Deneme Olarak “Anoloji”

Tuğba Yazıcı

Atatürk Üniversitesi

tugba.yazici@atauni.edu.tr

Özet:

Différance kelimesi ilk kez yazıldığında sessizce bir skandal yaratır. Fransızca'da différence ile telaffuzu aynıdır. Kulak onu ayırt edemez, yalnızca göz fark eder. Bu küçük a harfi bir sessizlik, bir grafik müdahale Batı metafiziğinin temelindeki ses-merkezciliğe yöneltilmiş bir darbedir. Derrida sesin yazıya önceliğini, logosun ve dolayısıyla anlamın dolaysız mevcudiyetini bu tek harfle askıya alır. Bununla birlikte différence bir kavram değildir. Kavram olmayı reddeder çünkü kavram, tanımlanabilir bir özü ve sınırları belirli bir anlamı varsayar. Différance ise tam da bu varsayımın imkânsızlığını işaret eder. O bir yarı-kavram, tüm kavramları önceleyen ve metafiziğin içinden konuşurken onu aşındıran bir harekettir.

Bu çalışma, différence'a benzer bir hareketi Türkçe'de karşılama teşebbüsü ile yola çıkmıştır. Çalışmada klasik geleneğin temel kavramlarından anoloji kavramı merkeze alınarak ve Derrida'cı bir oyunla a harfine karşılık o harfi ile anoloji türetilerek Derrida'nın différence hareketini kavramayı/okumayı önermektedir. Logos/ses merkezci klasik metafizik, düşünceyi anoloji üzerine kurmuştur. Aristoteles'ten Aquinas'a, Kant'tan Heidegger'e anoloji -iki şey arasındaki orantılı benzerlik- metafiziğin temel işlemidir. Varlık analogisi, Tanrı ile diğer var olanlar arasında, aşkın ile içkin arasında bir köprü kurar. Anoloji, farklılığı benzerliğe tabi kılar, heterojenliği homojenleştiren totaliter bir tavidir. Anoloji kavramının bu şiddetine karşılık ve ondan farklı olarak anoloji; benzerlik ilişkisinin kendisini sorunsallaştıran, benzetmenin ötesine geçen ve ilişkinin ilişkisizliğini düşünmeye açan bir yapı olarak düşünülür. Anoloji kavramı Yunanca “an” olumsuzluk eki ve logos yani söz, akıl birleşiminden esinlenerek türetilmiş olup oransızlık, ölçülemezlik (aklı olmayan), karşılaştırılamazlık gibi bir anlam elde edilir. Bunu basit anlamda sabit bir olumsuzlama olarak değil de analoginin aksine farklılığın farklılık olarak kalmasına izin veren bir ilişki biçimi olarak düşünelim. Anoloji terimi bu çalışmada iki düzeyde işlev görür. Birincisi etimolojik düzeyde (benzerliğin olumsuzlanması veya imkânının soruşturulması olarak), ikincisi ise kavramsal düzey, différence'ın çevrilemezliğini düşünmek için bir çerçeve sunar. Différance başka dillere analog değildir. Çünkü onun işleyişi kaynak dilin yani Fransızca'nın yapısına bağlıdır. Türkçe böyle bir oyunu bire bir karşılamaz ancak différence hareketine yanıt verebilir. Bu yanıt Fransızca'daki müdahaleyi taklit etmek zorunda değildir. Türkçe'nin kendi yapısal özelliklerinden hareketle yeni müdahaleler geliştirilebilir. Örneğin Türkçe'nin eklemeli dil yapısı böyle bir imkân sunar. Eklenme mantığı da différence'ın Türkçe'deki karşılığı olabilir. Anoloji'deki o harfi değişikliği, Türkçe'nin yapısından kaynaklı işitilir bir değişiklik olarak Derrida'nın ses-merkezci tavra yönelik darbesini karşılamasa da Fransızca'daki sessiz a müdahalesi Türkçe'de görünür eklere dönüşür ve différence'ın anlamın farklılaşması ve ertelemeye yönelik bir dil yapısı ortaya koyar.

Böylelikle bu çalışma, Derrida'nın différence hareketinin anoloji hamlesi ile Türkçe'de karşılanıp karşılanamayacağını tartışmakta ve bu tartışma üzerinden anlamın üretimindeki paradoksal yapıyı Türkçe dil yapısı bağlamında görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Klâsik Türk Şiirinde Mantık

Tuğçe Yaşa Toprak

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

tugceeyasa@gmail.com

Özet:

Klâsik Türk şiiri, asırlar boyunca oluşmuş köklü bir estetik anlayışın, müşterek hayal dünyasının ve ince bir dil işçiliğinin mahsulüdür. Bu şiir geleneği, ilk bakışta mazmunların, mecazların ve remizlerin ördüğü zengin bir söz evreni olarak görünür. Ne var ki bu evren, gelişigüzel çağrışımların yahut yalnızca şair mizacının sevkiyle kurulmuş bir alan değildir. Her kelime, her teşbih, her hayal unsuru, gelenek içinde belirlenmiş bir mantık ağına bağlıdır. Bu sebeple Klâsik Türk şiirinde anlamın teşekkülü, ancak söz unsurları arasındaki bu iç bağılıklar dikkate alındığında kavranabilir.

Mantık ilmi, zihnin doğru düşünme yollarını, kavramlar arasındaki münasebetleri, önermelerin kuruluşunu ve hükümler arasındaki bağları inceleyen bir disiplin olarak, Klâsik Türk şiirinin iç işleyişini kavramada açıklayıcı bir zemin sunmaktadır. Elbette şiiri, mantığın katı kalıpları içine sıkıştırmak yahut edebî söyleyişi kuru çıkarım zincirlerine indirgemek doğru değildir. Ancak zihnin benzerlik kurma, ayırma, birleştirme, hükme varma, parçadan bütüne ulaşma ve görünenden görünmeyeni sezme gibi işleyişleri bakımından mantık, şiir dilinin derin yapısını kavramada açıklayıcı bir çerçeve sunabilir. Bilhassa Klâsik Türk şiiri gibi anlamı doğrudan söylemek yerine işaret, telmih, mecaz ve temsil yoluyla kuran bir gelenekte bu husus daha da belirgin hâle gelir.

Bu bildiride, Klâsik Türk şiirinin anlam kuruluşu mantık ilminin temel kavramları ışığında değerlendirilecektir. Özellikle önerme, hüküm, kıyas, delâlet, tasavvur, tasdik ve istidlâl gibi kavramların beyit yapısında nasıl karşılık bulduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Zira birçok beyitte, açıkça söylenen unsur ile sezdirilen netice arasında örtük bir akıl yürütme ilişkisi bulunmaktadır. Şair, bazen bir öncülü dile getirir, ancak hükmü okurun zihnine bırakır. Bazen de benzerlik, karşıtlık yahut uygunluk münasebetlerinden hareketle sonuca ulaşır. Böylece beyit, yalnızca bir duygunun ifadesi değil, aynı zamanda kısa, yoğun ve işlenmiş bir düşünce örgüsü hâline gelir.

Bildiride yöntem olarak yakın okuma esas alınacak seçilen beyitler aynı zamanda teşbih, istiâre, tenasüp, hüsn-i ta'lîl, leff ü neşr ve telmih gibi söyleyiş unsurları bakımından da incelenecektir. Bu inceleme sırasında, söz konusu sanatların yalnızca belâgat zevkine hizmet etmediği, şiirdeki düşünce akışını da tertip ettiği savunulacaktır. Böylece Klâsik Türk şiirinin, sanıldığı gibi salt duyuş ve hayal alanına ait bir söz düzeni olmadığı, kendi içinde sıkı bağlarla örülmüş bir anlam ve muhakeme yapısına dayandığı ortaya konacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, Klâsik Türk şiirini mantık ilminin imkânlarıyla yeniden düşünmenin, hem şiirin iç işleyişini daha açık biçimde kavramaya hem de geleneksel şiir dilinin dayandığı zihni zemini belirlemeye katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu yolla Klâsik Türk şiirinin yalnızca ne söylediği değil, söylediğini hangi düşünce tertibi içinde kurduğu da görünür hâle gelecektir.

Geriçıkarmın Transandantal Temeli: Kant'ın Yansımali Yargı Yetisinden Hareketle Bir Değerlendirme

Ümit Taştan

Aksaray Üniversitesi

umit16tastan@gmail.com

Özet:

Mantıkta tümdengelim ve tümevarımla birlikte üçüncü temel akıl yürütme türü olarak kabul edilen geri çıkarım, Charles S. Peirce tarafından bilimsel araştırmanın başlangıç aşamasındaki hipotez kurma süreciyle ilişkilendirilir. Bu tebliğ, geri çıkarımı yalnızca mantıksal bir çıkarım türü olarak değil, Kant'ın yargı yetisinin mümkün kıldığı transandantal bir zemin içinde ele almakta ve Peirce'ün geri çıkarıma dayalı muhakeme anlayışının Kant'ın yansımali yargı yetisinin bir fonksiyonu olarak yorumlanabileceğini ileri sürmektedir.

Bu iki filozofun görüşlerinin birlikte düşünülmesi fikri, Umberto Eco'nun Peirce'ün geri çıkarım anlayışı ile Kant'ın yansımali yargı kuramı arasında kurduğu özdeşliğe dayanır. Eco'ya göre geri çıkarım, eldeki tikel verilerden hareketle henüz verilmemiş bir genel kuralı varsayma sürecidir ve bu yönüyle Kant'ın yansımali yargısıyla örtüşür. Kant'a göre yansımali yargı, müdrikede mevcut bir kavramın bulunmadığı durumlarda tikellerden hareketle uygun kavramı arama etkinliğidir. Bu süreçte zihin, doğayı “sanki” belirli bir düzen ve yasaya göre işliyormuş gibi varsayarak anlamlandırmaya yönelir. Çalışmada, Eco'nun bu tespitine kısmen katılmakla birlikte, geri çıkarım ile yansımali yargının özdeş olmadığı ve geri çıkarımın yansımali yargı yetisinin bir fonksiyonu olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunulmaktadır.

Peirce'ün erken dönem düşüncesinde geri çıkarım, daha çok mantıksal bir çıkarım biçimi olarak sunulurken, olgunluk döneminde bilimsel araştırmanın ilk aşaması olarak ortaya çıkar. Bu ikinci anlamıyla geri çıkarım, şaşırtıcı bir olgudan hareketle onu açıklayabilecek bir hipotezin ileri sürülmesine karşılık gelir. Geri çıkarımın hipotez kurmaya dönük ciheti, ona yalnızca biçimsel mantık düzeyinde değil, aynı zaman da bilgiyi genişleten (ampliative) bir işlev de yükler. Ancak bu noktada Peirce açısından, geri çıkarımın bu iki işlevinin nasıl bir bütünlük içinde kavranacağı sorunu ortaya çıkar. Bu sorun aynı zamanda, bilimsel gelişmeyi mümkün kılan hipotezlerin hangi düşünsel yordam uyarınca ortaya çıktığına dair bir açıklama arayışıdır. Bu çalışmada söz konusu soruna yönelik önerilen yaklaşım, düşünmenin kendi üzerine dönen, yansımali bir faaliyet olduğu fikrine dayanır. Zihin, karşılaştığı nesne kümesini mevcut kavramları aracılığıyla kavrayamadığı durumlarda, bunu mümkün kılacak olan kavramın arayışına yönelir. Bu arayış ise kavramdan nesneye giden bir düşünmeden ziyade nesneden kavrama dönen bir düşünme yetisini gerektirir. Kant'a göre düşünme yetisi, yargılama faaliyetiyle bir ve aynı yeti olduğundan, düşünmeyi yönlendiren yordamın anlaşılması yargı yetisinin nasıl işlediğinin anlaşılmasına bağlıdır. Kant, yargı yetisi aracılığıyla, anlama yetisinin saf kavramları ile nesnenin bu kavramlar altında nasıl kurulduğunun transandantal bir açıklamasını vermeyi amaçlar. Yargı yetisi sayesinde duyusal temsillerin bir kavram altına düşürülmesi sağlanmakta ve kavramlar sayesinde nesneler düşüncede temsil edilmektedir. Kant yargı yetisinden genel olarak bahsederken, bu yetinin tikelin evrensel altında kapsandığını düşünme yetisi olduğunu ifade eder. Daha sonra ise, tikelin evrensel altında düşünülmesinin iki türlü olduğunu öne sürer: eğer evrensel kural ya da kavram verili ise, o zaman tikeli onun altına

alan yargı yetisi belirleyicidir. Buna karşılık yalnızca tikel verili ise ve onun için evrenselin bulunması gerekiyorsa, o zaman yargı yetisi yansımalıdır. Bu durumda zihin, doğadaki sonsuz çoklu karşısında bir düzen arayışına girerek kavramsal bir çerçeve oluşturmaya çalışır. Bu yönüyle yansımali yargı, yalnızca estetik deneyimle sınırlı olmayıp bilimsel araştırmanın da temel bileşenlerinden biri olarak olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede, Kant'ın yansımali yargı yetisinin Peirce'ün geri çıkarımına temel oluşturduğu iddiası, geri çıkarımın yalnızca mantıksal değil, aynı zamanda hipotez kurmaya imkân veren bir muhakeme türü olarak anlaşılmasını gerektirir. Her iki durumda da yapılan muhakeme, kavram henüz verilmemişken kavramayı mümkün kılan yargılama faaliyetinin ürünüdür. Bu bakımdan geri çıkarım, kavramın henüz verilmediği durumlarda evrenseli arayan yansımali yargı yetisinin mantıksal düzlemdeki ifadesi olarak görülebilir. Peirce'ün hipotez kurma anlayışı da Kant'ın “sanki” ilkesi doğrultusunda işleyen teleolojik düzen arayışının bilimsel araştırmadaki ifadesi olarak okunabilir.

Akılyürütme İllüzyonu

Vedat Kamer

İstanbul Üniversitesi

vkamer@istanbul.edu.tr

Özet:

Bu bildiri, üretici yapay zekâ sistemlerinin, özellikle büyük dil modellerinin, akılyürütüyormuş gibi görünen çıktılarının gerçekte bir akılyürütme edimine değil, istatistiksel örüntü türetmeye dayandığını ileri sürmekte ve bu durumu bir “akılyürütme illüzyonu” olarak kavramsallaştırmaktadır.

Bildiri, terminolojik bir sorunla başlamaktadır. “Knowledge” ile “information” arasındaki ayrımın Türkçede “bilgi” sözcüğü altında silinmesine koşut biçimde, “generative artificial intelligence” için yaygınlaşan “üretken yapay zekâ” karşılığı da “productive” ile “generative” arasındaki farkı görünmez kılmaktadır. Bu sistemlerin temel edimi, büyük veriden çıkarılan örüntüler üzerinden hedefe yönelik yeni örüntüler türetmektir; insan üretkenliğindeki artış ise bu türetmenin bir sonucudur. Bu nedenle, hem örüntü türetme sürecini hem de bu sistemlerin dayandığı biçimsel dedüktif zemini işaret eden “üretici yapay zekâ” karşılığı önerilmektedir.

Tarihsel bölümde, 1943 McCulloch-Pitts çalışmasından Turing’in 1950 tarihli makalesine, 1956 Dartmouth Konferansı’ndan Dreyfus’un “know-how” eleştirisine ve Searle’ün Çince Odası argümanına uzanan çizgi izlenmektedir. Sağduyu bilgisinin temsil edilememesi, kombinasyonel patlama, çerçeve ve nitelik problemleri ile monoton-olmayan mantık girişimlerinin sınırları, iki yapay zekâ kışının yapısal nedenleri olarak ele alınmaktadır. 21. yüzyılda ise bulut bilişimi, mobil şebekeler ve ücretsiz çevrimiçi hizmetler aracılığıyla biriken büyük verinin; derin öğrenme, AlphaGo ve GPT modelleri ile birlikte üretici yapay zekânın hammaddesine dönüştüğü gösterilmektedir.

Bildirinin merkezinde, doğal zekâ ile üretici yapay zekânın dört eksen üzerinden karşılaştırılması yer almaktadır: ortama adaptasyon, akılyürütme ve problem çözme, öğrenme ve hafıza ile ustalaşma. Üretici yapay zekâda ortama adaptasyonun yerini prompt mühendisliği, akılyürütmenin yerini vektörel hesaplama, hafızanın yerini hesaplanan belirtecin yeniden girdi olarak kullanılması, ustalaşmanın yerini ise insan geri bildiriminden takviyeli öğrenme (RLHF) ve ince ayar almaktadır. Bu ikamelerde mantık, bir sonraki belirteci hesaplamaya indirgenmiştir; dilbilgisi ve mantık, içselleştirilmiş kural sistemleri olarak değil, istatistiksel düzenliliğin yan ürünleri olarak modellenmektedir. Örneğin klasik bir kıyası doğru tamamlayan bir model, tüm dengelim yetkinliğinden değil, bu yapının eğitim verisinde yüksek sıklıkla yer almasından yararlanmaktadır. Sistem tutarlı ve akılyürütür görünen çıktılar üretebilmekte, ancak anlamı inşa eden insan okuyucu olmaktadır. Akılyürütme illüzyonu tam da bu noktada, çıktının biçimsel tutarlılığı ile çıktıyı üreten sürecin niteliği arasındaki boşlukta ortaya çıkmaktadır. Eğitim dağılımı dışındaki problemlerde gözlenen performans düşüşleri ve halüsinasyonlar, sistemin bilmediğini bilmediğini göstermektedir.

Bildiri, metin, kod, görüntü ve video türetme olanaklarının pratik değerini kabul etmekle birlikte, bu teknolojinin beraberinde getirdiği tereddütleri de tartışmaktadır: artan hesaplama, enerji ve soğutma ihtiyacı; büyük verinin kalitesi; özel mülk yazılım biçiminde sunulmanın yarattığı şirket bağımlılığı ve güç yoğunlaşması; bilişsel ekonomi, cehaletin değeri ve belirteç

ile insan emeği arasındaki gerilim. Ayrıca bu sistemlerin karmaşık olmakla birlikte ilkesel olarak anlaşılabilir olmadığı vurgulanmaktadır.

Son olarak güçlü yapay zekânın mümkün olup olmadığı sorusu ele alınmaktadır. Beyin, bilinç ve zekâ kavramlarının henüz yeterince tanımlanmamış olması, hesaplamanın teorik temelinin Turing makinesinden bu yana değişmemesi ve abdüktif çıkarım başta olmak üzere akılyürütmenin istatistikle ikame edilememesi gerekçeleriyle, güçlü yapay zekânın bugün itibarıyla teknik, teorik ya da kavramsal düzeyde gerçekleşmiş bir olgu olmadığı savunulmaktadır. Ölçekleme, istatistiksel örüntü eşleştirmenin kapsamını genişletmekte, ancak akılyürütme kapasitesi doğurmamaktadır; gerçek anlamda akılyürüten sistemler, mevcut hesaplama paradigmasının ötesine geçen yaklaşımlar gerektirmektedir. Beklentiler ile gerçekleştirmeler arasındaki makasın açılması ise bir Üçüncü Yapay Zekâ Kışı olasılığını gündeme getirmektedir.

Poincaré’de Görü: Geometrik Bilginin A Priori Koşulu

Zeynep Öztürk

Kırklareli Üniversitesi

zeyoznepturk@gmail.com

Özet:

Henri Poincaré’nin geometri anlayışı, matematiksel bilginin temellerine ilişkin klasik karşıtlıkları yeniden düşünmeye imkân veren özgün bir yaklaşım sunar. Bu çalışma, Poincaré’nin özellikle görü (intuition) kavramına yüklediği rol üzerinden, geometrik bilginin nasıl mümkün olduğunu tartışmayı amaçlamaktadır. Poincaré’ye göre geometri, ne yalnızca deneyimden türetilen bir bilgi alanıdır ne de salt mantıksal zorunluluklara indirgenebilir. Aksine, geometrik bilginin imkânı, zihinde a priori olarak bulunan ve görünün yapısal karşılığı olan belirli biçimlere dayanmaktadır.

Poincaré’nin geliştirdiği düşünce deneyleri, farklı fiziksel koşullar altında yaşayan varlıkların zorunlu olarak farklı geometrik sistemler kuracaklarını göstermeyi hedefler. Örneğin sıcaklığın mekânsal olarak değiştiği varsayımsal bir kürede yaşayan varlıkların deneyimleri, Euklides dışı bir geometrinin kurulmasına yol açacaktır. Bu durum, geometrik bilginin doğrudan dış dünyadan türetilmediğini, aksine deneyimin belirli yapılar altında organize edilmesiyle ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu bağlamda Poincaré, geometrinin imkanının nesnelerde değil, bu nesnelere uygulanabilen dönüşüm gruplarında bulur. Geometri, farklı geometriler arasında, geometrik nesnelerin deforme edilmeden gerçekleştirilebilen dönüşümlerinin incelenmesi olarak anlaşılmalıdır. Bu dönüşümler farklı geometrilerin bir arada mümkün olmasını ve kavranmasını sağlayan yapılardır. Bu noktada görü, duyusal içerikten bağımsız olarak, bu farklı geometrik yapıların kavranmasını mümkün kılan zihinsel bir form olarak yeniden tanımlanır.

Sonuç olarak Poincaré’nin yaklaşımı, görüyü Kantçı anlamda duyusal bir temel olmaktan çıkararak, matematiksel yapıları mümkün kılan a priori bir ilke haline getirir. Böylece geometri, dış dünyanın bir betimlemesi olmaktan ziyade, zihnin yapısal olanakları içinde kurulan çoklu sistemlerin bilgisi olarak yeniden konumlandırılır. Bu çalışma, Poincaré’nin görü anlayışının, matematik felsefesinde bilgiyi deneyime indirgeyen yaklaşımlar ile onu bütünüyle zihinsel zorunluluklara dayandıran görüşler arasındaki ikili karşıtlığı aşan özgün bir zemin sunduğunu ileri sürmektedir.

Bonjour'un Bağdaşımcılığında Mantıksal Tutarlılığın Yeri

Zeynep Vuslat Yekdaneh

İstanbul Üniversitesi

zyekdaneh@gmail.com

Özet:

Çağdaş epistemolojide bilgi kuramları, gerekçelendirmenin tanımına ve koşullarına odaklanarak bilgi tartışmasını sürdürmüştür. Bu tartışmalardaki merkezi sorun, bir inancı bilgi yapan gerekçelendirme ölçütünün ne olduğudur. Ölçüt arayışı doğrultusunda gerekçelendirmenin temellerini ve koşullarını ele alan kuramlardan biri bağdaşımcılıktır (coherentism). Bağdaşımcılığın önde gelen savunucularından biri olan Laurence Bonjour, *The Structure of Empirical Knowledge* adlı kitabında içselci bağdaşımcılığın temellerini ortaya koymuştur. Bonjour açısından bağdaşımcılık, bir kişinin inançları arasındaki tutarlılığı ve uyumu öne çıkartan bir gerekçelendirme ölçütü ileri sürer. Bu ölçütün temelini, gerekçelendirmenin bütünlüklü ve doğrusal olmayan bir yapıya sahip olması oluşturur. Bu doğrultuda bağdaşımcılığa göre bir inancın gerekçelendirilmiş olması, ilgili inancın, inanan kişinin inanç sistemi içerisindeki diğer inançlarıyla bağdaşım (coherence) içerisinde olmasına bağlıdır. İnançlar arasındaki etkileşimi öne çıkartan bu gerekçelendirme kavrayışı, bağdaşım kavramının anlamının ve sınırlarının ne olduğu sorusunu gündeme getirir.

Bağdaşım, çoğu zaman inançlar arasındaki mantıksal tutarlılığa (logical consistency) işaret eden bir kavram olarak görülür. Ancak Bonjour'a göre bağdaşım, mantıksal tutarlılığı içermekle birlikte onu aşmaktadır. Her iki kavram arasındaki ayrımı belirginleştirmek için öncelikle mantıksal tutarlılığın anlamını ve inançlarla olan ilişkisini ele almak gereklidir. Mantıksal tutarlılık, en genel anlamıyla, bir önermenin ya da argümanın çelişki içermemesi anlamına gelir. Bu doğrultuda mantıksal tutarlılık iki biçimlidir: Birincisi, bir önermenin kendisinin (p) ve değilinin ($\neg p$) aynı anda doğru olamayacağını ifade eder. İkincisi ise önermeler arasındaki çıkarım ilişkisinin çelişki içermemesine dayanır. Örneğin 'Tüm insanlar ölümlüdür' ve 'Sokrates bir insandır' önermelerinden sonra 'Sokrates ölümsüzdür' çıkarımını yapmak, mantıksal olarak tutarsızlık yaratır.

Bu özellikler inançlar bağlamında ele alındığında mantıksal tutarlılığa normatif bir nitelik kazandırır. Çünkü mantıksal tutarlılık, birbiriyle çelişen önermelere inanmanın akla yatkın olmadığını ve inançların çelişkili olması durumunda inançları gözden geçirmeyi önerir. Bu yönüyle mantıksal tutarlılık, hangi inançların inanç sistemine dahil edileceğine ilişkin kural koyucu bir işlev üstlenir. Peki bir inanç sistemindeki tüm inançların mantıksal olarak tutarlı olması, ilgili inanç sistemindeki inançların bağdaşık olduğunu söylemek için yeterli midir?

Bonjour'un bu soruya yanıtı, mantıksal tutarlılığın bağdaşımın ölçütlerinden biri olduğu ancak bağdaşımın yalnızca mantıksal tutarlılıkla açıklanamayacağı yönündedir. Bir inanç sistemi, mantıksal olarak tamamen tutarlı olan inançlardan oluşup yine de bağdaşık olmayabilir. Söz gelimi 'Bugün Perşembedir', 'Üzerimdeki kazak mavidir' ve 'Elektronlar negatiftir' önermeleri, mantıksal olarak çelişkili olmamakla birlikte birbiriyle bağdaşık da değildir. Bunun nedeni, inançlar arasındaki bağdaşımın birbirini destekleyen bir yapı içerisinde olmayı gerektirmesidir. Örneğin hem bağdaşık hem de tutarlı bir inanç bütünü şu şekilde olabilir: 'Hava yağmurlu', 'Yollar ıslak', 'Hava yağmurlu olduğu için yollar ıslak'. Bu örnekte hem mantıksal

çelişki yoktur hem de inançlar birbirini desteklediği için bağdaşım sağlanmıştır. O halde BonJour açısından bağdaşım, yalnızca inançlar arasında çelişkinin olmaması değil, aynı zamanda inançlar arasında bir tür olumlu bağlantı ve bütünlük olmasını gerektirir.

Bu çerçevede mantıksal tutarlılık, bağdaşım için gerekli ancak yeterli olmayan bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bağdaşımın sağlanması için gerekli olan olumlu bağlantıların ne türden ilişkiler olduğu sorusunu gündeme getirir. BonJour'a göre söz konusu ilişkiler, inançlar arasındaki çıkarımsal ve açıklayıcı bağlantılar üzerinden şekillenir. O halde bir inanç sisteminin bağdaşık olmasının olanağı inançların hem mantıksal olarak tutarlı olmasına, hem inançlar arasındaki olumlu bağlantılara hem de inanç sisteminin genelinin bütünlüklü bir yapı oluşturmaya dayanır. Ancak bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: Bir inanç sisteminde çeşitli nedenlerle (örneğin zaman içerisinde değişen inançların olması vb.) kısmi mantıksal tutarsızlıkların bulunması, ilgili sistemin genel bağdaşımını zorunlu olarak ortadan kaldırır mı?

Bu bağlamda sunumun amacı, BonJour'un bağdaşımcılığında mantıksal tutarlılığın yerini ele alarak ilgili soruya bir yanıt aramaktır. Bu nedenle öncelikle bağdaşım ve mantıksal tutarlılık arasındaki ilişki ve ayırım açıklanacak; ardından BonJour'un bağdaşımcılığında inançlar arasındaki mantıksal ilişkilerin yeri tartışmaya açılacaktır.